

ارزیابی عملکرد مراکز مهر خانواده از منظر پیشگیری و کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ انتشار:
۱۴۰۳/۸/۲۰

شماره مسلسل: ۲۰۲۱۴
کد موضوعی: ۲۱۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

عنوان گزارش:

ارزیابی عملکرد مراکز مهر خانواده از منظر پیشگیری و کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق

نوع گزارش: طرح و لایحه □، نظارتی ■، راهبردی □

نام دفتر:
مطالعات اجتماعی

تهیه و تدوین:
فرشید خضری (گروه آسیب‌های اجتماعی)

مدیر مطالعه:
فاطمه محمدی

اظهار نظرکنندگان خارج از مرکز:
معصومه معارف‌وند (عضو هیئت علمی گروه مددکاری اجتماعی دانشگاه علوم توان بخشی و سلامت اجتماعی)، فاطمه بهنام‌جو (کارشناس امور آسیب‌دیدگان اجتماعی بهزیستی استان همدان)،
نقیسه هاشم‌زاده (کارشناس گروه حمایت از اطفال و نوجوانان قوه قضائیه)

اظهار نظرکننده:
مرتضی گنجی (دفتر مطالعات اجتماعی)

ناظران علمی:
محمد رضا مالکی، هادی افراسیابی

ویراستار ادبی:
زهره عطاردی

گرافیک و صفحه‌آرایی:
محمد دهقانی شهربابی

واژه‌های کلیدی:
۱. آسیب‌های ناشی از طلاق
۲. فرزندان طلاق
۳. مراکز مهر خانواده

تاریخ شروع مطالعه: ۱۴۰۳/۰۱/۱۵

فهرست مطالب

چکیده.....	۶
خلاصه مدیریتی.....	۷
۱. مقدمه.....	۹
۲. پیشینه پژوهش.....	۱۰
۳. معرفی مرکز مهر خانواده.....	۱۲
۴. گزارش عملکرد مراکز مهر خانواده.....	۱۲
۵. ارزیابی مراکز مهر خانواده.....	۱۷
۶. جمع‌بندی و پیشنهادات.....	۲۲
منابع و مأخذ.....	۲۷

فهرست جداول

جدول ۱. تحلیل پیشینه تقنینی.....	۱۰
جدول ۲. اطلاعات و آمار مراکز مهر خانواده در حوزه خدمات مربوط به فرزندان طلاق تا پایان اسفند ۱۴۰۲.....	۱۳
جدول ۳. خدمات مشاوره و صلح و سازش.....	۱۵
جدول ۴. تأثیرات طلاق بر روی فرزندان از واکنش‌های اولیه دوران کودکی تا پیامدهای دوران بزرگسالی.....	۲۱
جدول ۵. نقاط قوت و ضعف مراکز مهر خانواده.....	۲۳

فهرست شکل‌ها

شکل ۱. نمودار درصد مراکز مهر استان‌ها نسبت به کل مراکز در سال ۱۴۰۲.....	۱۴
شکل ۲. نمودار درصد ملاقات‌های انجام شده در مراکز مهر استان‌ها نسبت به کل مراکز در سال ۱۴۰۲.....	۱۴
شکل ۳. نمودار درصد گزارش‌های کودک در مراکز مهر استان‌ها نسبت به کل مراکز تا سال ۱۴۰۲.....	۱۵
شکل ۴. نمودار تعداد صلح و سازش انجام شده تا پایان اسفندماه هر سال.....	۱۷
شکل ۵. نمودار درصد صلح و سازش استان‌ها نسبت به کل کشور تا پایان سال ۱۴۰۲.....	۲۰
شکل ۶. آسیب‌های ناشی از طلاق برای فرزندان، عوامل خطر و عوامل محافظ در این حوزه.....	۲۱
شکل ۷. پیشنهادات به منظور حمایت از کودکان طلاق و والدین آنها.....	۲۶

ارزیابی عملکرد مراکز مهر خانواده از منظر پیشگیری و کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق

چکیده

مجزا برای بازی فرزندان طلاق به همراه والدین آنان فراهم آورند. مهم خدمات مددکاری اجتماعی و مشاوره این مراکز عبارتند از: میانجیگری و تسهیل‌گری در زمینه ملاقات با فرزندان، آموزش و نظارت بر فرایند حضانت به منظور کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق برای والدین و فرزندان. ارزیابی‌ها نشان می‌دهد برنامه‌های این مراکز به منظور فراهم کردن مکانی امن برای ملاقات والدین با طفل و کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق، ایده‌ای نوآورانه و اثربخش است؛ به صورتی که اگر شرایط مناسب برای این مراکز فراهم شود، می‌توانند یکی از نقاط عطف در حکمرانی آسیب‌های اجتماعی باشند، چراکه بر گروه‌های در معرض خطر متمرکز است. با این وجود، در حال حاضر این مراکز با چالش‌های عمده‌ای مواجه هستند که عملکرد آنها را تحت تأثیر قرار داده است.

حدود یک دهه است که از تصویب **قانون حمایت از خانواده (۱۳۹۱)** و **آیین‌نامه اجرایی آن (۱۳۹۳)** می‌گذرد. در تبصره ماده «۴۱» قانون حمایت از خانواده، به راه‌اندازی مراکز ملاقات والدین با طفل اشاره شده است. در عمل، مراکز مهر خانواده از سازوکار فراهم شده به منظور تحقق هدف تبصره ماده نام‌برده است. از اهداف مهم این مراکز می‌توان به ایجاد سازش در مراحل بعد از طلاق، فراهم کردن مکان امن ملاقات والدین با طفل و پیشگیری و کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق اشاره کرد. بر این مبنا، هدف گزارش حاضر، ارزیابی وضعیت و عملکرد این مراکز است. ارزیابی اقدامات انجام شده نشان‌دهنده این موضوع است که در طی سال‌های گذشته ۲۰۵ مرکز در کشور راه‌اندازی شده است. این مراکز توانسته‌اند محیطی امن همراه با برخی از خدمات مشاوره و مددکاری اجتماعی و فضای

بیان/شرح مسئله

نهاد خانواده در دهه‌های اخیر در معرض آسیب‌هایی همچون جدایی و طلاق بوده است. طلاق به مثابه فرایندی تمام‌نشده برای زوجین جدا شده و به‌ویژه فرزندان، می‌تواند همراه با آسیب‌های بعدی باشد. کودکان از قبل از وقوع طلاق درگیر این فرایند می‌شوند و تا پایان عمر تحت تأثیر آن هستند. از این رو، ایجاد سازوکارهایی به منظور بهبود ارتباط والدین با فرزندان و حمایت از این دسته از کودکان، ضروری است. مبتنی بر چنین شرایطی، قانونگذار به منظور حمایت از فرزندان طلاق، راه‌اندازی سازوکار مناسب برای ملاقات والدین با طفل (در عمل مراکز مهر خانواده) را در تبصره ماده «۴۱» [قانون حمایت از خانواده \(۱۳۹۳\)](#) پیش‌بینی کرده است. از جمله اهداف این مراکز، تلاش برای ایجاد سازش در مراحل بعد از طلاق، فراهم کردن مکانی امن برای ملاقات والدین با طفل و کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق است.

نقطه نظرات/یافته‌های کلیدی

قوه قضائیه از سال ۱۳۹۵ با مشارکت دستگاه‌های دیگر شروع به راه‌اندازی این مراکز نموده که براساس گزارش‌های موجود تا پایان سال ۱۴۰۲ تعداد ۲۰۵ مرکز مهر خانواده در کشور راه‌اندازی شده است. اقدامات انجام شده این مراکز در دو حوزه خدمات مربوط به فرزندان طلاق و خدمات مشاوره و صلح و سازش برای والدین بوده و تعداد ملاقات‌های انجام شده تا پایان سال ۱۴۰۲ برابر با ۴۵۶۱۵۸ مورد است. همچنین تا پایان همین سال ۴۱۵۸ مورد گزارش کودک تنظیم شده و در زمینه والدین نیز، ۳۴۱۳ مورد صلح و سازش و ۲۳۷۹ مورد مشاوره قبل از ازدواج مجدد انجام شده است. مراکز مهر خانواده توانسته‌اند محیطی امن همراه با برخی از خدمات مددکاری اجتماعی و مشاوره را برای فرزندان طلاق به همراه والدین آنان فراهم آورند. تشکیل پرونده‌های فرزندپروری مشترک، آموزش والدین، تنظیم گزارش کودک و ایجاد صلح و سازش در میان زوجین متقاضی طلاق، مواردی از خدمات این مراکز هستند. در مجموع ایده مراکز مهر خانواده به منظور فراهم کردن مکانی امن برای ملاقات و کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق، ایده‌ای نوآورانه و اثربخش است. اگر شرایط مناسب برای این مراکز فراهم شود و آنها به نهاد حضانت ارتقا یابند، می‌توانند

یکی از نقاط عطف در حکمرانی آسیب‌های اجتماعی از منظر پیشگیری و کاهش آسیب باشند، چراکه متمرکز بر فرزندان طلاق و حتی والدین آنها به مثابه یکی از گروه‌های در معرض خطر هستند. این مراکز به رغم اهمیت‌شان، در حال حاضر با چالش‌هایی مواجه بوده که اثربخشی آنها را تحت تأثیر قرار داده است. اهم این چالش‌ها عبارتند از:

۱. تقلیل نهاد حضانت به مرکز ملاقات والدین با طفل در قانون حمایت از خانواده و محدود کردن جامعه هدف این مراکز به اطفال: تبصره ماده (۴۱) [قانون حمایت از خانواده \(۱۳۹۱\)](#) ایجاد سازوکار مناسب برای ملاقات والدین با طفل را پیشنهاد کرده است؛ در حالی که ملاقات والدین با طفل به دلیل دامنه سنی محدود اطفال همه فرزندان طلاق را پوشش نمی‌دهد. همچنین تقلیل این مراکز به مراکز ملاقات والدین با طفل سازوکار مؤثری به منظور تحقق اهدافی همچون ایجاد سازش در مراحل بعد از طلاق و پیشگیری و کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق نمی‌باشند؛
۲. محدودیت در تخصیص بودجه به منظور راهبری مراکز: این محدودیت راهبری و ادامه کار این مراکز را با چالش مواجه کرده است؛
۳. نامناسب بودن زیرساخت‌های فیزیکی مراکز برای ملاقات فرزندان و ارائه خدمات و عدم همکاری مناسب دستگاه‌های همکار در این زمینه؛
۴. فقدان ارتباط بین کارشناسان متخصص و قضات در برخی از مراکز؛
۵. عدم جذب و استقرار کارشناسان متخصص در حوزه طلاق و فرزندپروری بعد از طلاق در این مراکز به صورت ثابت، به کارگرفتن نیروی غیرمتخصص و عدم آموزش نیروهای موجود؛
۶. عدم همکاری نیروی انتظامی جهت استقرار مأمور به منظور تأمین امنیت این مراکز و به خطر افتادن امنیت کارکنان؛
۷. دانش اندک برخی از قضات در زمینه رشد کودک و مسائل روان‌شناختی مرتبط، آشنا نبودن برخی از آنها با مراکز مهر خانواده، عدم آموزش آنان در این زمینه و لذا صدور احکامی که ممکن است متناسب با مصلحت طفل نباشد؛
۸. غفلت از والدین در مراکز مهر خانواده در حالی که زوجینی که طلاق گرفته‌اند نیز به مساعدت‌های تخصصی نیاز دارند؛

سازمان بهزیستی و شورای اجتماعی کشور به صورت مصوب و مستمر متناسب با حجم مداخلات استان‌ها؛

۴. اصلاح ماده (۶۸) آیین‌نامه اجرایی قانون حمایت از خانواده (۱۳۹۳) به منظور اضافه کردن دستگاه‌های دیگر؛

۵. استفاده از ظرفیت‌های ماده‌های (۴۳) و (۴۵) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۱۳۹۹) به منظور همکاری والدین در خصوص تسهیل فرایند ملاقات با هماهنگی رؤسای دادگاه‌های خانواده و قضات در احکام صادره؛

۶. طراحی سامانه محرمانه ارسال گزارش‌ها و صورت جلسه‌های تنظیمی از سوی مراکز مهر خانواده به دادگاه‌های خانواده توسط معاونت اجتماعی پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه؛

۷. اختصاص نیروی ثابت مددکار اجتماعی و مشاور در مراکز مهر خانواده با اولویت مراکز استان‌ها و شهرستان‌های با تعداد فرزندان طلاق بیشتر و توانمندسازی نیروی انسانی موجود؛

۸. توجه به زوجین جدا شده و فراهم کردن مساعدت‌های تخصصی برای آنها؛

۹. آموزش و توانمندسازی قضات دادگاه‌های خانواده در زمینه مسائل مرتبط با رشد کودک و مراکز مهر خانواده؛

۱۰. تعریف رویکردهایی نظیر مددکاری اجتماعی کار با خانواده و بسته‌های مداخلاتی کارآزمایی شده نظیر فرزندپروری مشترک بعد از طلاق در پروتکل‌های مراکز مهر خانواده.

در نهایت، لازم است در نظام مراقبت اجتماعی از دانش‌آموزان (نماد) توجه ویژه‌ای به کودکان طلاق به مثابه یکی از گروه‌های در معرض خطر شود و سازمان صدا و سیما مطابق با وظایف قانونی‌اش مبنی بر آشنا کردن جامعه با حقوق کودکان و اصلاح قضاوت‌های کلیشه‌ای جامعه در مورد فرزندان طلاق، محتوای چند رسانه‌ای تولید کند.

۹. فراگیر نبودن مراکز و نبود مداخلات جامع و فراگیر در مراکز موجود به منظور کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق.

در مجموع، مراکز مهر خانواده در حال حاضر بیشتر مکانی امن برای ملاقات با طفل هستند تا نهادی مؤثر برای مداخله به منظور رشد مناسب فرزندان و پیشگیری از آسیب‌های ناشی از طلاق. این مکان امن هم در همه مناطق کشور فراهم نشده است.

پیشنهاد راهکارهای تقنینی، نظارتی یا سیاستی

با توجه به بررسی‌های به عمل آمده، موارد زیر به منظور تقویت مراکز مهر خانواده پیشنهاد می‌شود. گفتنی است که طلاق فرایندی تمام نشدنی بوده و کودکان قبل از وقوع طلاق رسمی درگیر این فرایند می‌شوند و تا پایان عمر تحت تأثیر آن هستند. آنچه اهمیت دارد این است که کودکان حق دارند با والدین خود در ارتباط باشند و از حمایت‌های آنها برخوردار شوند و به مراقبت‌های طولانی مدت نیاز دارند. به این معنا که کودکان طلاق تا پایان ۱۸ سالگی نیازمند دریافت خدمات تخصصی خواهند بود. بر این مبنا پیشنهادها در این خصوص عبارتند از:

۱. اصلاح قوانین موجود با تأکید بر محورهایی همچون اصلاح ساز و کار مناسب به منظور ملاقات والدین با طفل به نهاد حضانت، گسترش شمول جامعه هدف مراکز مهر خانواده به همه کودکان و تهیه و تصویب آیین‌نامه مستقل مراکز مهر خانواده و پروتکل‌های اجرایی آن؛

۲. راه‌اندازی مراکز مهر خانواده در سایر استان‌ها و شهرستان‌های کشور بر مبنای اولویت‌ها و نیازها؛

۳. ارتقای اعتبارات مراکز مهر خانواده از محل اعتبارات قوه قضائیه،

۱. مقدمه

خانواده یکی از نهادهای اجتماعی است که بخشی از نیازهای اعضای خود از جمله مراقبت از فرزندان را تأمین می‌کند. به‌رغم اهمیت این نهاد، گاه به دلایل مختلف در معرض آسیب‌هایی همچون جدایی و طلاق قرار می‌گیرد. در جامعه ایران نیز همچون بسیاری از جوامع طی سال‌های گذشته این میزان رو به افزایش بوده است.^۱ طلاق برای والدین و به‌ویژه فرزندان، آسیب‌های مختلفی را به همراه دارد. لذا می‌توان گفت؛ تجربه طلاق آن‌قدر همراه با استرس و فشار است که بعد از پدیده وقوع مرگ اعضای نزدیک خانواده، به‌عنوان دومین منبع بزرگ استرس شناخته شده است [۱]. طلاق همچنین فرایندی تمام‌نشده بوده که کودکان قبل از وقوع طلاق رسمی درگیر این فرایند می‌شوند و تا پایان عمر تحت تأثیر آن هستند. در این میان، طلاق برای فرزندان بیش از والدین همراه با آسیب است؛ چراکه آنان هیچ منطقی در آن نمی‌بینند، در سن رشد هستند و مهم‌ترین منبع حمایت‌شان را از دست می‌دهند. این شرایط از یک سو برای فرزندان بحران‌زاست و از سوی دیگر ظرفیت‌های آنان برای سازگاری و تاب‌آوری در مقابل این بحران‌ها هنوز به خوبی شکل نگرفته است [۲]. لذا توجه ویژه به وضعیت فرزندان طلاق و کمیت و کیفیت ارتباط آنها با هر یک از والدین، امری حیاتی است. همچنین، از منظر حکمروایی آسیب‌های اجتماعی نیز یکی از گروه‌هایی که می‌تواند کانون مداخلات پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و ارتقای تاب‌آوری در برابر بحران‌های زندگی باشد، فرزندان طلاق و والدین آنها هستند؛ زیرا همان‌گونه که پژوهش‌ها نشان داده‌اند، طلاق پیامدهای آسیب‌زای زیادی را برای کودکان به همراه دارد.

به‌رغم پیامدهای منفی پدیده طلاق، مطالعات این حوزه نشان‌دهنده تعدادی از برنامه‌ها از جنس مداخله و حمایت است که نتایج مثبتی را برای زوجین جدا شده و فرزندان آنان به همراه دارد [۳، ۵]. این برنامه‌ها با بهبود مهارت‌های فرزندپروری پس از طلاق؛ کیفیت روابط بین والدین و فرزندان را، که از مهم‌ترین منابع سازگاری و تاب‌آوری پس از طلاق است، ارتقا می‌بخشند [۶]. البته با وجود یافته‌های این حوزه باید گفت؛ مشارکت والدین در فرزندپروری پس از طلاق، یکی از پیچیده‌ترین مسائل پیش‌روی سیاستگذاران، دادگاه‌های خانواده و متخصصان سلامت است. ایجاد ارتباط بین طرف‌ها و تأمین نیازهای مختلف که به مصلحت زوجین جدا شده و فرزند آنان باشد، نیازمند سیاستگذاری مناسب و مداخلات حرفه‌ای است [۷].

بر اساس قوانین و رویه‌های موجود در پرونده‌های ملاقات فرزندان، والدینی که جدا از یکدیگر زندگی می‌کنند اگر بخواهند فرزند خود را ملاقات کنند باید به دادگاه مراجعه و حکم ملاقات با فرزند خود را بگیرند، سپس به محل تعیین شده توسط دادگاه رفته و با او ملاقات کنند. یکی از مسائل مورد اختلاف میان والدین، محل ملاقات است. در این میان برخی از والدین به تعهدات خود مبنی بر تهیه مقدمات ملاقات عمل نمی‌کنند و به‌ناچار با دخالت نیروی انتظامی ملاقات صورت می‌گیرد. برخی از دادگاه‌ها نیز برای حل این مشکل، کلانتری را محل ملاقات قرار می‌دهند. در حالی که این اقدام آسیب روانی جدی را به کودک وارد می‌کند و ترس و اضطراب ناشی از آن، آرامش روانی او را در معرض تهدید قرار می‌دهد [۸].

به‌منظور تأمین مکانی امن و همراه با تأمین مصالح کودک، در تبصره ماده (۴۱) قانون حمایت از خانواده (۱۳۹۱) قوه قضائیه مکلف شده است برای نحوه ملاقات والدین با طفل سازوکار مناسب با مصالح خانواده و کودک را فراهم نماید. به همین دلیل، قوه قضائیه مراکزی را با عنوان «مراکز مهر خانواده» به‌منظور فراهم کردن بستری متناسب با مصالح کودکان طلاق برای ملاقات والدین با طفل فراهم کرده است. حدود یک دهه است که از تأسیس این مراکز می‌گذرد، اما هنوز عملکرد و اثربخشی آنها چندان مشخص نیست. بر این مبنای، هدف گزارش حاضر ارزیابی این مراکز با توجه به اهداف ذکر شده در قوانین و اسناد موجود است.

۱. تعداد طلاق‌ها از ۹۴ هزار مورد در سال ۱۳۸۵ به بیش از ۲۰۰ هزار مورد در سال ۱۴۰۲ افزایش یافته است. محاسبه طلاق بر مبنای شاخص‌های میزان عمومی طلاق و میزان خالص طلاق نیز نشان از افزایش آن دارد.

۲. پیشینه پژوهش

پس از طلاق در ساحت قوانین از شروط تضمین کننده سلامت آنان است. در این بخش مروری بر اسناد بالادستی با تأکید بر قوانین مربوط به حضانت و حمایت از کودکان طلاق شده است.

۲-۱. سوابق تقنینی
تضمین حقوق کودکان از جمله حمایت در برابر هر شکل از «وضعیت‌ها یا اعمال مخاطره‌آمیز» یا بهبود روابط والدین با فرزندان

جدول ۱. تحلیل پیشینه تقنینی

ردیف	نام سند	مرجع تصویب	تاریخ تصویب	مواد	موضوع
۱	قانون مدنی و اصلاحات و الحاقات بعد	مجلس شورای ملی و مجلس شورای اسلامی	۱۳۱۴	۱۱۶۸ الی (۱۱۷۹)	اولویت مادر برای نگهداری از طفل تا سن هفت سالگی و سپس پدر، تشخیص حضانت طفل با رعایت مصلحت کودک از سوی دادگاه بعد از هفت سالگی در صورت حدوث اختلاف، اتخاذ تصمیمات مقتضی توسط محکمه در اثر عدم مواظبت یا انحطاط اخلاقی پدر یا مادری که طفل تحت حضانت اوست یا در مواردی که صحت جسمانی و یا تربیت اخلاقی طفل در معرض خطر باشد و ...
۲	قانون اجازه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون حقوق کودک	مجلس شورای اسلامی	۱۳۷۲	(۳، ۹، ۱۲، ۱۸، ۱۹)	مورد ملاحظه قرار دادن منافع عالیّه کودک در کلیه اقدامات مؤسسات رفاهی، حق ارتباط کودک با هر دو والد جدا شده خود مگر اینکه این امر مغایر با مصلحت او باشد، به رسمیت شناختن مسئولیت‌های مشترک هر دو والد در مورد پرورش و رشد کودک و حمایت از کودکان در برابر خشونت.
۳	قانون حمایت از خانواده	مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۱	(۴، ۷، ۲۹، ۴۰، ۴۱، ۴۵، ۴۶) (۵۴)	اتخاذ تصمیم مقتضی از سوی دادگاه در مورد چگونگی حضانت و نگهداری اطفال و تعیین ترتیب، زمان و مکان ملاقات طفل با پدر و مادر و سایر بستگان با توجه به مصلحت طفل، تجدید نظر در احکام در مواردی که دادگاه احساس کند فرایند حضانت به مصلحت طفل نیست، فراهم کردن سازوکار مناسب با مصالح خانواده و کودک از سوی قوه قضائیه برای نحوه ملاقات والدین با طفل، الزامی بودن رعایت غیبه و مصلحت کودکان و نوجوانان در کلیه تصمیمات دادگاه‌ها و مقامات اجرایی.
۴	آیین‌نامه اجرایی قانون حمایت از خانواده	مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۳	(۱۷، ۲۳، ۲۴، ۶۶، ۶۸)	ارجاع طفل به مددکار اجتماعی یا روان‌شناس خانواده در مواردی که از ملاقات امتناع می‌کند، بهره‌گیری از مددکار اجتماعی برای پیگیری امور حضانت و نگهداری اطفال و سایر امور مربوطه، تعیین محل متناسب با روحیات اطفال با همکاری و استفاده از امکانات و منابع انسانی سایر مراکز ذی‌ربط با تعداد کافی مددکار اجتماعی و در صورت نیاز، مأمور انتظامی، جهت ملاقات والدین با اطفال.
۵	قانون حمایت از اطفال و نوجوانان	مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۹	(۳، ۴۳، ۴۴ و ۴۵)	تعیین مواردی نظیر بی‌توجهی و سهل‌انگاری در انجام وظایف قانونی و شرعی نسبت به طفل یا نوجوان و خشونت مستمر والدین و ... به عنوان وضعیت مخاطره‌آمیز، الزام والدین، اولیا یا سرپرست قانونی اطفال و نوجوان یا سایر اشخاص مرتبط با پرونده از سوی قاضی جهت شرکت و اخذ گواهی دوره‌های آموزشی حقوق اطفال و نوجوانان در تمام موارد موضوع قانون، نظارت بر نتایج اقدامات و دستورات صادر شده و پیگیری انجام صحیح و مناسب آنها از سوی مددکاران اجتماعی بهزیستی با دستور و نظارت مرجع قضایی، بازنگری در تصمیمات صادر شده و اتخاذ تصمیم مجدد با در نظر گرفتن گزارش مددکاران اجتماعی مبنی بر ایجاد تغییر در وضعیت طفل یا نوجوان و ... از سوی دادگاه.

مأخذ: یافته‌های پژوهش

برای نحوه ملاقات والدین با طفل اشاره شده است در حالی که در عمل با توجه به پیشگیری از آسیب‌های ناشی از طلاق و کاهش آنها به چیزی بیش از صرف ملاقات والدین با طفل نیاز است. تجارب برخی از کشورها به منظور تحقق اهداف نامبرده، تأسیس نهاد حضانت بوده است. در حالی که، عدم تعریف این نهاد در قانون برای کمک به قضات و تعیین مصالح عالیله کودک و والدین، به تفاسیری متفاوت از موضوعی واحد و عدم در نظر گرفتن مصلحت کودکان در آرای صادره منجر شده است [۹]. همچنین عدم تعریف نهاد حضانت در عمل باعث می‌شود همکاری نظام‌مند و مؤثری بین متخصصان سلامت روانی و اجتماعی و دادگاه‌های خانواده (قضات) شکل نگیرد، مراکز مهر خانواده در عمل به مراکز ملاقات والدین با طفل تقلیل یابند و خدمات مؤثر روانی و اجتماعی به منظور پیشگیری از آسیب‌های ناشی از طلاق و کاهش آنها برای والدین و فرزندان طلاق فراهم نشود.

ب) محدود شدن جامعه هدف مراکز مهر خانواده به اطفال: در تبصره ماده (۴۱) [قانون حمایت از خانواده \(۱۳۹۱\)](#) به فراهم کردن سازوکار مناسب برای ملاقات والدین با طفل اشاره شده است. براساس [قانون حمایت از اطفال و نوجوانان \(۱۳۹۹\)](#)، طفل هر فردی است که به سن بلوغ شرعی نرسیده است. سن بلوغ شرعی برای دختران ۹ و برای پسران ۱۵ سال قمری است. این موضوع باعث محدود شدن جامعه هدف مراکز ملاقات به سنین نامبرده می‌شود. در حالی که ملاقات والدین با طفل تنها به سنین شرعی محدود نمی‌شود و در این زمینه نباید تبعیضی براساس جنسیت وجود داشته باشد. مهم‌تر از این موضوع، به منظور برقراری حضانت اثربخش یعنی مراقبت و تربیت کودکان، پیشگیری از آسیب‌های ناشی از طلاق و کاهش آنها به واسطه خدمات روانی و اجتماعی، لازم است همه کودکان زیر ۱۸ سال و والدین آنها از خدمات این مراکز بهره ببرند.

مراقبت از فرزندان طلاق با در نظر گرفتن مصالح عالیله آنان موضوع مهمی است که در قوانین مورد توجه قرار گرفته است. در [قانون حمایت از خانواده \(۱۳۹۱\)](#) و آیین‌نامه اجرایی آن (۱۳۹۳)، ورود دادگاه‌های خانواده به موضوع چگونگی حضانت و نگهداری اطفال، ملاقات طفل و فراهم کردن سازوکار مناسب در این زمینه، اتخاذ تصمیم مقتضی در هر زمان که دادگاه تشخیص دهد که توافقات راجع به حضانت، نگهداری و ... برخلاف مصلحت کودک است، الزامی بودن رعایت غبطه و مصلحت کودکان و نوجوانان در کلیه تصمیمات و بهره‌گیری از مددکار اجتماعی جهت پیگیری امور حضانت از جمله مواردی هستند که می‌توانند به مصلحت کودکان باشند.

در [قانون حمایت از اطفال و نوجوانان \(۱۳۹۹\)](#) و آیین‌نامه اجرایی ماده (۶) آن نیز مواردی نظیر مشخص کردن وضعیت‌های مخاطره‌آمیز، الزام والدین، اولیا یا سرپرست قانونی اطفال و نوجوانان جهت شرکت و اخذ گواهی دوره‌های آموزشی حقوق کودک، نظارت بر نتایج اقدامات و دستورات صادر شده از سوی دادگاه و پیگیری آنها از جانب مددکاران اجتماعی، بازنگری در تصمیمات صادر شده و اتخاذ تصمیم مجدد با در نظر گرفتن گزارش مددکاران اجتماعی، نگهداری طفل و نوجوان در معرض خطر یا بزه‌دیده در مراکز بهزیستی و تحت نظر مددکار اجتماعی از موارد تأمین‌کننده حقوق کودکان طلاق هستند.

به‌رغم وجود احکام مربوط به حمایت از کودکان؛ در قوانین چالش‌هایی وجود دارد که ممکن است حضانت و مصالح عالیله فرزندان طلاق و عملکرد مؤثر مراکز مهر خانواده را تحت تأثیر قرار دهد. با توجه به موضوع گزارش، در این بخش به ارزیابی قوانین از منظر تأثیر آنها بر عملکرد مراکز مهر خانواده پرداخته می‌شود. همچنین لازم است در پژوهش‌های آتی این اثرات مورد ارزیابی قرار گیرند. در ارتباط با اثر قوانین بر مراکز مهر خانواده مهم‌ترین موارد عبارتند از:

الف) عدم تعریف نهاد حضانت: در تبصره ماده (۴۱) [قانون حمایت از خانواده \(۱۳۹۱\)](#) به فراهم کردن سازوکار مناسب

۳. معرفی مرکز مهر خانواده

- کاهش آسیب‌های روانی و اجتماعی طفل؛
- کاهش آثار زیان‌بار ملاقات طفل متأثر از طلاق با والدین در محیط‌های ناامن؛
- ایجاد وحدت‌رویه در تمامی واحدهای قضایی سراسر کشور [۸].
- مهم‌ترین مأموریت‌های این مراکز نیز عبارتند از:
- انجام بازدید از منزل و محل زندگی به دستور مرجع قضایی در موارد مرتبط با مصالح فرزندان در جریان طلاق و پس از آن؛
- تماس با والدین و ایجاد هماهنگی و همکاری بین آنها برای ملاقات با فرزندان طبق دستور مرجع قضایی؛
- آموزش فرزندان و سایر موضوعات مرتبط با فرزندان و زندگی پس از طلاق؛
- ارائه نظر مشورتی در خصوص ضرورت سلب حضانت، منع ملاقات و سایر اقدامات در راستای تأمین منافع عالی‌ه کودک؛
- نظارت بر حسن انجام حضانت توسط هر کدام از والدین پس از طلاق و ضرورت گزارش موارد سلب حضانت به مرجع قضایی؛
- ارائه آموزش و مشورت در رابطه با صلح و سازش زوج؛
- ارائه آموزش و مشورت در رابطه با ازدواج مجدد زوجین مطلقه [۸].

- مرکز مهر خانواده، مرکز تخصصی مشاوره و مددکاری اجتماعی تحت نظارت معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه و دارای مجوز رسمی از این معاونت است. مهم‌ترین اهداف این مرکز عبارتند از:
- تلاش برای ایجاد سازش در مراحل بعد از طلاق؛
- کاهش آسیب‌های خانواده‌های طلاق و فرزندان طلاق از طریق آموزش فرزندان و پرووری پس از طلاق و نظارت بر کیفیت حضانت والدین و توسعه همکاری والدین در فرزندپروری پس از طلاق؛
- کمک به رشد چندجانبه فرزندان طلاق با بهره‌گیری از آموزش‌ها و حمایت‌ها و مراقبت‌های روانی و اجتماعی؛
- ارائه نظر مشورتی به مرجع قضایی در موضوعات مرتبط با فرزندان در خانواده‌های طلاق جهت حمایت از تصمیم‌گیری سنجیده؛
- حمایت از مسئولیت‌پذیری و تربیت اصولی کودک؛
- حمایت از منافع (مصالح) عالی‌ه کودک در جریان ملاقات‌ها و مراجعات خانواده به مرکز؛
- رعایت مصلحت طفل متأثر از پدیده طلاق؛

۴. گزارش عملکرد مراکز مهر خانواده

- در این بخش به گزارش عملکرد این دو حوزه پرداخته شده است.
- ۴-۱. عملکرد مراکز مهر خانواده در حوزه فرزندان طلاق**
- در این بخش، گزارش عملکرد مراکز مهر خانواده در حوزه فرزندان طلاق شامل تعداد مراکز، تعداد ملاقات‌ها و گزارش‌های کودک ارائه شده است.

مراکز مهر خانواده در سال ۱۳۹۵ تحت نظارت معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه و با مشارکت سازمان امور اجتماعی تأسیس گردیده که تا پایان سال ۱۴۰۲، تعداد ۲۰۵ مرکز در استان‌های کشور راه‌اندازی شده است. با توجه به اهداف این مراکز، اقدامات انجام شده را می‌توان در دو حوزه خدمات مربوط به فرزندان طلاق و خدمات مشاوره و صلح و سازش دسته‌بندی کرد.

جدول ۲. اطلاعات و آمار مراکز مهر خانواده در حوزه خدمات مربوط به فرزندان طلاق تا پایان اسفند ۱۴۰۲ [۸]

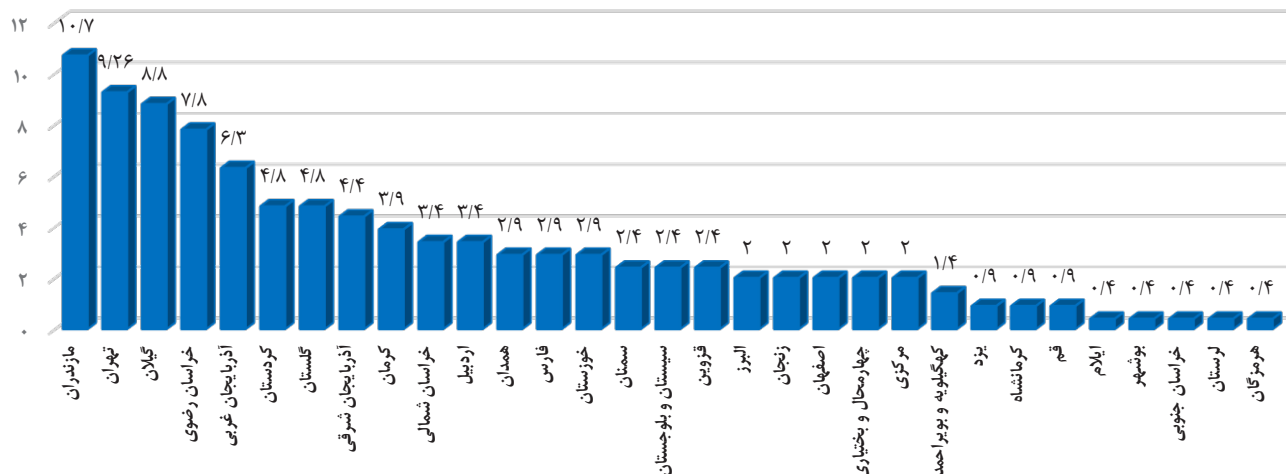
نسبت تغییرات تعداد مراکز فعال	گزارش‌های کودک	سال					استان	ردیف
		۱۴۰۲			۱۴۰۱			
		تعداد ملاقات‌های انجام شده تا پایان اسفندماه ۱۴۰۲	تعداد ملاقات‌ها	تعداد مراکز فعال	تعداد ملاقات‌های انجام شده تا پایان اسفندماه ۱۴۰۱	تعداد مراکز فعال		
۰٫۰	۰	۹۴۳۲۰	۴۱۵۲۰	۹	۵۲۸۰۰	۹	آذربایجان شرقی	۱
- ۷٫۷	۱۱۳۴	۹۳۴۳	۵۲۹۱	۱۳	۴۰۵۲	۱۴	آذربایجان غربی	۲
۰	۵۰	۷۹۷۵	۴۱۶۵	۷	۳۸۱۰	۷	اردبیل	۳
- ۲۰	۳	۴۶۳۰	۲۵۷۵	۴	۲۰۵۵	۵	اصفهان	۴
۰٫۰	۸۴	۲۸۶۸۳	۶۰۸۲	۴	۲۲۶۰۱	۴	البرز	۵
۰٫۰	۲۹	۷۶۳	۵۰۰	۱	۲۶۳	۱	ایلام	۶
- ۱۰۰	۱	۱۷۳۰	۵۰۰	۱	۱۲۳۰	۲	بوشهر	۷
- ۵٫۲	۰	۳۳۵۸۱	۱۵۱۱۰	۱۸	۱۸۴۷۱	۱۹	تهران	۸
۳۳٫۳	۲۶	۱۴۰۲	۹۸۲	۴	۴۲۰	۳	چهارمحال و بختیاری	۹
۰٫۰	۰	۴۶۷	۲۱۷	۱	۲۵۰	۱	خراسان جنوبی	۱۰
۰٫۰	۵۱۶	۹۲۵۵۷	۳۶۳۳۷	۱۶	۵۶۲۲۰	۱۶	خراسان رضوی	۱۱
۴۰	۰	۲۰۴۶	۷۰۶	۷	۱۳۴۰	۵	خراسان شمالی	۱۲
۰٫۰	۱۸۳	۵۲۹۶	۲۸۶۱	۶	۲۴۳۵	۶	خوزستان	۱۳
۰٫۰	۶۰	۴۷۲۴	۱۹۸۲	۴	۲۷۴۲	۴	زنجان	۱۴
۰٫۰	۵۳	۲۷۰۵	۱۳۲۲	۵	۱۳۸۳	۵	سمنان	۱۵
۱۵۰	۰	۲۶۹	۱۸۲	۵	۸۷	۲	سیستان و بلوچستان	۱۶
۵۰۰	۲۵	۴۸۵۴	۴۰۵۰	۶	۸۴	۱	فارس	۱۷
۴۰۰	۲۵۱	۷۱۵۰	۳۶۷۰	۵	۳۴۸۰	۱	قزوین	۱۸
۰٫۰	۱۳	۸۵۸۵۷	۲۰۱۲۵	۲	۶۵۷۳۲	۲	قم	۱۹
- ۹	۱۰۵	۲۰۶۳	۱۵۸۳	۱۰	۴۸۰	۱۱	کردستان	۲۰
- ۱۱٫۱	۴۴	۲۰۰۱۰	۱۶۵۸	۸	۱۸۳۵۲	۹	کرمان	۲۱
۰٫۰	۳۱	۲۰۱۱	۱۰۵۰	۲	۹۶۱	۲	کرمانشاه	۲۲
۰٫۰	۴	۱۰۱۹	۴۳۴	۳	۵۸۵	۳	کهگیلویه و بویراحمد	۲۳
۲۵	۶۷۸	۸۲۲۲	۵۸۷۶	۱۰	۲۳۴۶	۸	گلستان	۲۴
۰٫۰	۵۹	۷۶۶۹	۶۴۹	۱۸	۷۰۲۰	۱۸	گیلان	۲۵
۰٫۰	۱۲	۸۶	۳۵	۱	۵۱	۱	لرستان	۲۶
۰٫۰	۴۸۸	۴۴۹۸	۲۱۰۷	۲۲	۲۳۹۱	۲۲	مازندران	۲۷
۰٫۰	۲۲۷	۱۰۳۶۶	۵۱۶۸	۴	۵۱۸۹	۴	مرکزی	۲۸
۰٫۰	۵	۴۲۵	۲۷۰	۱	۱۵۵	۱	هرمزگان	۲۹
۰٫۰	۷۴	۴۷۳۷	۱۳۸۰	۶	۳۳۵۷	۶	همدان	۳۰
۰٫۰	۳۰	۶۷۰۰	۳۲۰۰	۲	۳۵۰۰	۲	یزد	۳۱
۵٫۶۷	۴۱۸۵	۴۵۶۱۵۸	۱۷۱۵۸۷	۲۰۵	۲۸۴۵۷۱	۱۹۴	جمع	۳۲

یافته است. نسبت تغییرات سال ۱۴۰۲ به سال ۱۴۰۰ برابر است با ۹٫۴۲ درصد. شکل زیر نیز نسبت درصدی تعداد مراکز هر استان از تعداد کل مراکز کشور را نشان می‌دهد.

همان گونه که جدول فوق نشان می‌دهد تعداد مراکز ایجاد شده روند رو به رشدی داشته، به گونه‌ای که تعداد این مراکز در سال ۱۴۰۰ برابر با ۱۸۸ مرکز بوده و در سال ۱۴۰۲ به ۲۰۵ مرکز افزایش

شکل ۱. نمودار درصد مراکز مهر استان هان نسبت به کل مراکز در سال ۱۴۰۲

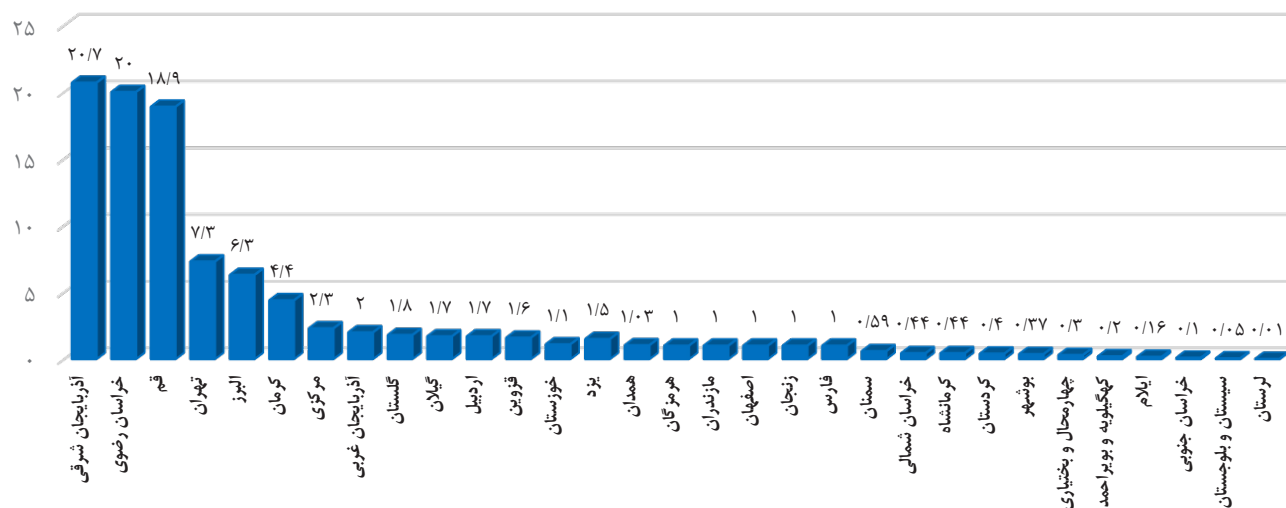

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

این ملاقات‌ها روند رو به افزایشی داشته، به گونه‌ای که میزان آن از ۲۲۸۲۷۰ مورد در پایان سال ۱۴۰۰ به ۲۸۴۲۷۱ مورد در پایان سال ۱۴۰۱ و ۴۵۶۱۵۸ مورد در پایان سال ۱۴۰۲ رسیده است. به همین ترتیب، نسبت تغییرات سال ۱۴۰۲ به سال ۱۴۰۰ برابر با ۹۹/۸ درصد است. بر این اساس، میزان ملاقات‌ها در سال ۱۴۰۲ نسبت به سال‌های ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱ رشد قابل توجهی را نشان می‌دهد.

بر اساس شواهد جدول و شکل بالا، بیشتر مراکز در استان‌هایی همچون مازندران، تهران، گیلان، خراسان رضوی و آذربایجان غربی ایجاد شده‌اند. گفتنی است که نیاز هر استان با توجه به تعداد شهرستان، میزان جمعیت و میزان طلاق متفاوت است که در بخش ارزیابی به صورت دقیق‌تر به آن پرداخته می‌شود. در ارتباط با تعداد ملاقات‌های انجام شده نیز یافته‌ها نشان می‌دهد تعداد

شکل ۲. نمودار درصد ملاقات‌های انجام شده در مراکز مهر استان هان نسبت به کل مراکز در سال ۱۴۰۲

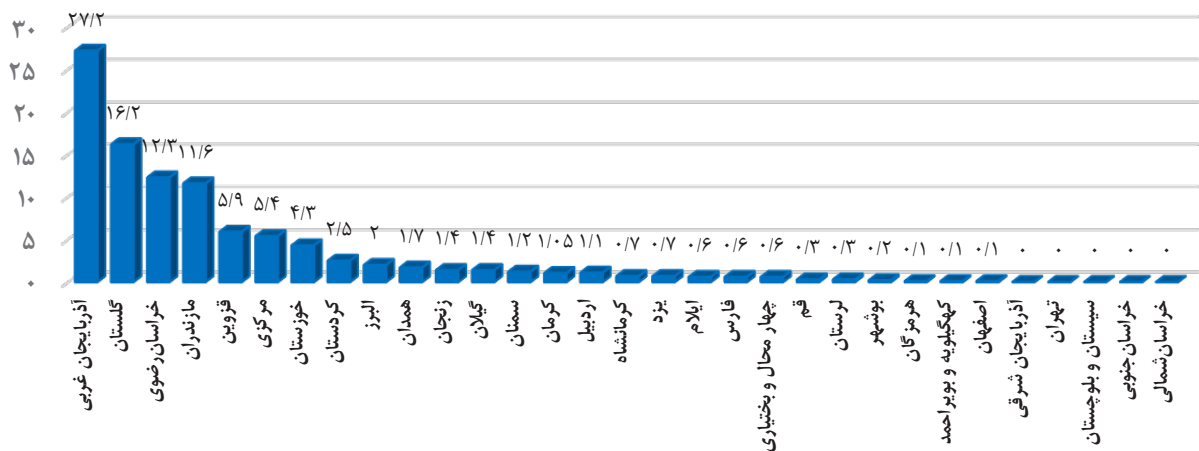

مأخذ: همان.

شود. همان‌گونه که جدول ۲ و شکل زیر نشان می‌دهد تفاوت‌های قابل توجهی بین استان‌ها به لحاظ تعداد و نسبت گزارش‌های کودک وجود دارد.

یکی دیگر از فرایندهای مداخله در مراکز مهر خانواده، تهیه گزارش‌های کودک بوده که درباره نحوه حضانت و حاوی اطلاعات وضعیت کودک برای تقدیم به مراجع قضایی است. چنین گزارش‌هایی می‌تواند منجر به تجدید نظر و تغییر در حکم حضانت

شکل ۳. نمودار درصد گزارش‌های کودک در مراکز مهر استان هان نسبت به کل مراکز تا سال ۱۴۰۲

مأخذ: همان.

۲-۴. خدمات مشاوره و صلح و سازش

مراکز مهر خانواده در کنار انجام وظایف حضانت و ملاقات، خدماتی را به زوجین متقاضی طلاق و زوجین جدا شده به منظور کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق در مراحل بعد نیز ارائه می‌کنند. بخشی از این خدمات ناظر بر ارائه آموزش و مشورت در رابطه با ازدواج مجدد زوجین مطلقه و بخشی دیگر مداخلاتی است که به صلح و سازش در میان زوجین منجر شده است. جدول ۳ نشان‌دهنده این خدمات و نتایج آنهاست.

همچنین تا پایان سال ۱۴۰۲ به ۷۵۹ کودک مهارت‌های اجتماعی و پایه آموزش داده شده است. گرچه از تعداد کودکان تحت پوشش مراکز مهر آمار دقیقی در دسترس نمی‌باشد و مشخص نیست که این تعداد چه نسبتی از کودکان را پوشش می‌دهد، اما با توجه به تعداد ملاقات‌ها از ابتدا تا پایان سال ۱۴۰۲، به نظر می‌رسد این تعداد بسیار ناچیز است.

جدول ۳. خدمات مشاوره و صلح و سازش [۸]

ردیف	استان	۱۴۰۲		
		تعداد صلح و سازش انجام شده تا پایان اسفندماه ۱۴۰۲	تعداد صلح و سازش انجام شده	مشاوره قبل از ازدواج مجدد
۱	آذربایجان شرقی	۲۰	۰	۰
۲	آذربایجان غربی	۹۰	۶۲	۱۸۶
۳	اردبیل	۲۸	۳۰	۵۴
۴	اصفهان	۰	۰	۳
۵	البرز	۱۵۲	۱۰	۶۴
۶	ایلام	۳	۵	۵۰۰
۷	بوشهر	۲	۰	۱
۸	تهران	۰	۱۹	۰
۹	چهارمحال و بختیاری	۲	۴	۲
۱۰	خراسان جنوبی	۴	۰	۳۴

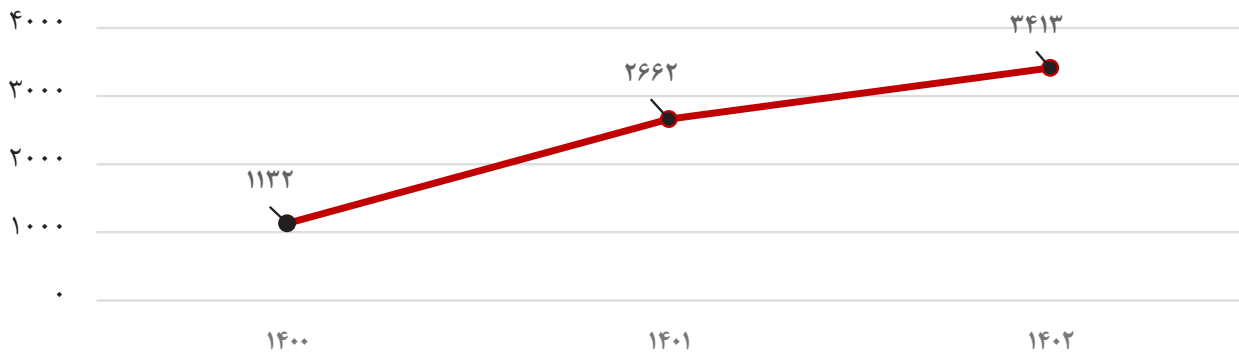
ردیف	استان	۱۴۰۲		۱۴۰۱	
		تعداد صلح و سازش انجام شده از ابتدا تا پایان اسفندماه ۱۴۰۲	تعداد صلح و سازش انجام شده	تعداد صلح و سازش انجام شده تا پایان اسفندماه ۱۴۰۱	مشاوره قبل از ازدواج مجدد
۱۱	خراسان رضوی	۱۸۹۰	۱۰۳	۱۷۸۷	۸۵
۱۲	خراسان شمالی	۸	۲	۶	۰
۱۳	خوزستان	۹۱	۸۰	۱۱	۲۱۵
۱۴	زنجان	۱۷	۱۰	۷	۳
۱۵	سمنان	۷	۳	۴	۹
۱۶	سیستان و بلوچستان	۱۱	۳	۸	۰
۱۷	فارس	۱۲	۱۰	۲	۶۰
۱۸	قزوین	۴۸	۴۴	۴	۶۵
۱۹	قم	۱۱۱	۹۸	۱۳	۱۴۰
۲۰	کردستان	۷۱	۵۵	۱۶	۹۸
۲۱	کرمان	۱۰۶	۱۶	۹۰	۴۷
۲۲	کرمانشاه	۵	۳	۲	۲
۲۳	کهگیلویه و بویراحمد	۱۰	۶	۴	۳۹
۲۴	گلستان	۱۲۶	۶۸	۵۸	۵۹۹
۲۵	گیلان	۳۳	۱	۳۲	۰
۲۶	لرستان	۳	۲	۱	۰
۲۷	مازندران	۲۴	۱۸	۶	۰
۲۸	مرکزی	۵۷	۱۸	۳۹	۱۱۳
۲۹	هرمزگان	۲	۱	۱	۱
۳۰	همدان	۳۱۷	۶۳	۲۵۴	۵۹
۳۱	یزد	۳۳	۱۷	۱۶	۰
۳۲	جمع	۳۴۱۳	۷۵۱	۲۶۶۲	۲۳۷۹

همان گونه که جدول فوق نشان می‌دهد در سال ۱۴۰۲، ۲۳۷۹ مورد مشاوره قبل از ازدواج انجام شده که تعداد این مشاوره‌ها به تفکیک استان تفاوت قابل توجهی را نشان می‌دهد؛ به گونه‌ای که در برخی از استان‌ها هیچ مشاوره‌ای انجام نشده است. سهم قابل توجهی از مشاوره‌ها را استان‌هایی همچون ایلام و گلستان

به خود اختصاص داده‌اند، این در حالی است که در استان ایلام تنها یک مرکز فعال وجود دارد. تعداد صلح و سازش‌ها نیز روند رو به رشدی را نشان می‌دهد. شکل ۴ روند صلح و سازش‌ها را نشان می‌دهد.

۱. با توجه به مصاحبه‌ای که با کارشناس معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه شد، ابهامی درباره تعداد صلح و سازش‌ها در استان خراسان رضوی وجود دارد، اما آنجا که آمار توسط معاونت نام‌برده گزارش شده، به همان شکل در این گزارش نیز ذکر گردیده است. لذا لازم است به عدد ذکر شده با احتیاط نگریست و احتمالاً تعداد صلح و سازش‌ها در این استان کمتر از عدد ذکر شده است.

شکل ۴. نمودار تعداد صلح و سازش انجام شده تا پایان اسفندماه هر سال^۱

مأخذ: همان.

والد دارای فرزند مشترک مهارت‌های فرزندپروری مشترک آموزش داده شده است.

همچنین در کنار خدمات بالا تا پایان سال ۱۴۰۲ تعداد ۱۶۷۱۸ پرونده زوجین به روان‌شناس یا مشاور ارجاع داده شده و به ۱۴۸۵۸

۵. ارزیابی مراکز مهر خانواده

پرونده، هماهنگ کردن ملاقات فرزند، تشکیل پرونده فرزندپروری مشترک، ایجاد سازش، تهیه گزارش‌های کودک، ارجاع، برگزاری کارگاه‌های آموزشی در راستای مهارت‌های اجتماعی و زندگی برای فرزندان و فرزندپروری مشترک برای والدین، طرح آگاه‌سازی و خودمراقبتی به زنان پس از طلاق، مشاوره و راهنمایی، برگزاری اردو و برنامه‌های تفریحی [۸]. البته بسته به نوع مرکز، ممکن است فقط برخی از این خدمات و مداخلات ارائه شده و برخی دیگر ارائه نشده باشند. روی هم رفته با توجه به بازدید صورت گرفته از مراکز مهر و گزارش‌های استانی دریافت شده، تفاوت قابل توجهی در عملکرد استان‌ها و مراکز به لحاظ نوع خدمت ارائه شده وجود دارد. بخشی از این تفاوت متأثر از این موضوع است که آیین‌نامه اجرایی این مراکز و پروتکل آنها هنوز تدوین و ابلاغ نگردیده است.

یکی دیگر از ویژگی‌های مثبت این مراکز فراهم کردن خدمات روانی و اجتماعی برای فرزندان طلاق و والدین آنهاست. وجود چنین خدماتی برای تأمین مصالح عالی‌ه کودک ضروری است؛ چراکه نظام‌های قانونی و رویه‌های آنها به دلایلی که در ادامه ذکر

در این بخش با توجه به داده‌ها و اطلاعات موجود، مصاحبه با تعدادی از کارشناسان مراکز مهر خانواده، مصاحبه با متخصصان این حوزه و نشستی که در مرکز پژوهش‌های مجلس با نمایندگان دستگاه‌های ذی‌ربط از جمله معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه، سازمان بهزیستی کشور، نیروی انتظامی، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی برگزار شد به ارزیابی عملکرد این مراکز پرداخته می‌شود.

۵-۱. نقاط و وجوه مثبت مراکز مهر خانواده

حدود یک دهه است که از تصویب قانون حمایت از خانواده (۱۳۹۱) و آیین‌نامه اجرایی آن (۱۳۹۳) می‌گذرد. در طی این مدت ۲۰۵ مرکز مهر خانواده در سراسر کشور راه‌اندازی شده است. این مراکز توانسته‌اند محیطی امن همراه با برخی از خدمات روان‌شناسی و مددکاری اجتماعی و فضای مجزای بازی را برای فرزندان طلاق به همراه والدین آنان فراهم آورند. اهم خدمات روان‌شناسی و مددکاری اجتماعی این مراکز عبارتند از: تشکیل

۱. شکل ۴ نشان می‌دهد از ابتدای تأسیس مراکز مهر تا پایان سال ۱۴۰۲، ۳۴۱۳ مورد صلح و سازش انجام شده است.

۲-۵. چالش‌ها و مسائل مراکز مهر خانواده

۱. نبود قوانین متناسب در حوزه حضانت و ملاقات: همان‌گونه که در بالا مرور شد قوانین با مشکلاتی همچون تقلیل نهاد حضانت به مرکز ملاقات والدین با طفل و محدود کردن جامعه هدف این مراکز به اطفال مواجه هستند. فقدان قوانین متناسب می‌تواند کیفیت ارائه خدمات و فرایندهای مداخله در مراکز مهر خانواده را تحت تأثیر قرار دهد و این برخلاف مصلحت کودک و والدین اوست.

۲. نامناسب بودن زیرساخت‌های فیزیکی مراکز: رویه‌های مشخص به‌منظور تعیین ساختمان و مکان مناسب برای مراکز مهر در عمل باعث شده است این مراکز در سازمان‌های مختلف نظیر دادگستری، بهزیستی (مراکز اورژانس اجتماعی)، شهرداری، اداره کل اوقاف و امور خیریه و ... راه‌اندازی شوند. داشتن فضای مناسب اولین گام برای ارائه خدمات مؤثر است و فقدان آن سایر ابعاد خدمت‌رسانی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. علاوه بر این، از آنجا که بیشتر ملاقات‌ها در اواخر هفته انجام می‌شود، حضور هم‌زمان والدین و فقدان فضای کافی، فرایند ملاقات با فرزندان را نیز در برخی از مراکز مختل کرده است.

۳. عدم همکاری دستگاه‌ها: مطابق با ماده (۶۸) آیین‌نامه اجرایی قانون حمایت از خانواده (۱۳۹۳) دادگستری، استان می‌تواند از امکانات و منابع انسانی سازمان بهزیستی و ادارات تعاون، کار و رفاه اجتماعی و بهداشت و درمان یا سایر مراکز ذی‌ربط استفاده کند، اما هنوز بین دستگاه‌های موجود همکاری مناسب به‌منظور تحقق اهداف مراکز مهر خانواده شکل نگرفته است. همچنین قوه قضائیه (دادگستری‌ها) نتوانسته به‌خوبی از ظرفیت دستگاه‌هایی همچون ادارات تعاون، کار و رفاه اجتماعی و بهداشت و درمان استفاده کند و کارشناسان این دستگاه‌ها در جلسه‌ای که در مرکز پژوهش‌های مجلس برگزار شد، اظهار داشتند ابلاغیه‌ای به آنها مبنی بر همکاری در برنامه مراکز مهر خانواده ارسال نشده است.

۴. محدودیت در اعتبارات به‌منظور راهبری مراکز: معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه از سال ۱۳۹۵ با مشارکت و تعامل سازمان امور اجتماعی کشور به‌منظور پشتیبانی از این مراکز، اعتباراتی را از محل بودجه شورای اجتماعی کشور به استان‌ها اختصاص داده است؛ اما با توجه به تعداد این مراکز، حجم فعالیت و هزینه‌های آنها، اعتبارات نام‌برده تکافوی نیازهای این مراکز را نمی‌دهد. همچنین محدودیت اعتبارات چالش‌هایی را در زمینه پرداخت حق الزحمه عوامل اجرایی و کارکنان به‌همراه داشته است.

خواهد شد نمی‌توانند به‌خوبی چنین مصالحی را تأمین کنند و حتی در مواردی با تشدید تعارض والدین، مصلحت کودک را نادیده می‌گیرند یا به‌خطر می‌اندازند. اول، تعارضی بنیادی در تحقق دو مؤلفه «مصلحت کودک» در فرایند حضانت وجود دارد. این تعارض ناشی از این موقعیت است که در شرایطی که والدین با هم اختلاف و مشاجره دارند، در عین حال انتظار این است که کودک با والدین ارتباط داشته باشد (مؤلفه اول)، اما در معرض خشونت و آسیب قرار نگیرد (مؤلفه دوم) [۱۰]. دوم، نظام‌های اجرای قانونی با والدین به‌مثابه افراد ناسازگار برخورد می‌کنند. این رویکرد تضاد والدین را افزایش می‌دهد و باعث می‌شود سلامت کودکان و روابط آنان را با والدین‌شان به‌خطر بیندازد [۱۱]. سوم، در قوانین تعاریف مبهمی از مصلحت کودک ارائه شده است، به‌ویژه اینکه چگونه والدین فرزندان‌شان را در دو خانواده جدا تربیت کنند. این امر نیز می‌تواند باعث تضاد بیشتر والدین شود. چهارم، فقدان تعریف دقیق مصلحت کودک و نبود نهاد ارزیابی حضانت باعث شده است قضات دادگاه‌های خانواده رویه واحدی نداشته باشند. این موضوع باعث سلیقه‌ای عمل کردن، تشتت آرا و مختل شدن فرایند تصمیم‌گیری قضات در زمینه تعیین مصلحت کودک شده است. پنجم، قوانین و رویه‌های قضاوت در دادگاه‌ها، احساسات و عواطف والدین را نادیده می‌گیرند. این موضوع باعث احساس بی‌عدالتی در میان آنها و نارضایتی از احکام صادر شده می‌شود. ششم، ضعف دانش قضات در زمینه رشد کودک و تعداد پرونده‌های زیاد در دادگاه نیز می‌تواند باعث صدور احکامی شود که در عمل به مصلحت کودکان نباشد. همه اینها به‌نوبه خود باعث افزایش تضاد والدین و عدم تعهد آنان به اجرای احکام حضانت می‌شود [۱۱، ۱۴].

از این‌رو، وجود این مراکز و ارائه خدمات روانی و اجتماعی نظیر ارزیابی‌های روانی و اجتماعی کودک و والدین، آموزش، مشاوره و راهنمایی، میانجیگری در فرایند فرزندپروری پس از طلاق و نظارت بر حضانت ضروری است. چنین خدماتی به والدین کمک می‌کنند که تعارضات‌شان را مدیریت کنند، به تفاهم مشترک برای مراقبت از فرزندشان بعد از طلاق برسند و ارتباط معنی‌دار با او برقرار کنند؛ و اگر در مواردی والدین یا یکی از آنها در زمینه مراقبت از فرزندان‌شان سهل‌انگاری کردند و کودک را در معرض خطر قرار دادند با باز خورد دادن به دادگاه‌های خانواده و قضات، خواهان تغییر حکم حضانت شوند. به‌رغم نقاط قوت موجود و اهمیت این مراکز، آنها در زمینه‌های مختلف با چالش‌هایی مواجه هستند که ارائه خدمات مؤثر به والدین و فرزندان را مختل کرده است.

کافی حقوق به کارکنان موجود و استفاده از نیروهای غیرمتخصص در برخی دیگر از مراکز، پیامدهایی را به همراه داشته است که اهم آنها عبارتند از الف) فشار مضاعف بر کارکنان به دلیل انجام وظایف مراکز مهر خانواده و وظایف سازمان محل اشتغال نظیر اورژانس اجتماعی، ب) فقدان دانش و مهارت کافی کارکنان موجود در حوزه فرزندان طلاق، امور حضانت و مداخلات اثربخش این حوزه و ج) احساس بی‌عدالتی در میان برخی از کارکنان به کار گرفته شده از این جهت که آنان فکر می‌کنند در حال انجام امور دو مرکز با حقوق و مزایای دریافتی یک مرکز یا مزایای دریافتی پایین هستند.

۹. عدم تهیه آیین‌نامه‌ها و پروتکل‌های مداخله برای کادر اجرایی و فنی و عدم آموزش کارکنان موجود: مداخلات اثربخش نیازمند رویه‌های مداخله نظام‌مند و دانش و مهارت کافی است. عدم تدوین آیین‌نامه‌ها و پروتکل‌های مداخله برای کادر فنی و اجرایی در کنار عدم آموزش کارکنان نیز باعث شده است مداخلات اثربخش در این مراکز به اندازه کافی انجام نشود و تفاوت‌های قابل توجهی به لحاظ نوع خدمات ارائه شده بر اساس استان وجود داشته باشد.

۱۰. عدم فراگیری مراکز مهر خانواده و خدمات آنها در همه مناطق کشور: همان‌گونه که بررسی شد تا پایان سال ۱۴۰۲ تعداد ۲۰۵ مرکز در مراکز استان‌ها و شهرستان‌ها راه‌اندازی شده است. در کشور ۴۸۲ شهرستان وجود دارد. لذا می‌توان گفت روی هم رفته به ازای هر ۲,۳۵ شهرستان یک مرکز وجود دارد. البته در عمل این نسبت بیشتر است؛ چراکه در برخی از مراکز استان‌ها بیش از یک مرکز راه‌اندازی شده است. اگر شاخص تعداد طلاق و میزان خالص طلاق به تفکیک استان را مدنظر قرار دهیم باید عنوان کنیم که استقرار مراکز مهر خانواده به تفکیک استان به خوبی انجام نشده است. بر مبنای شاخص‌ها، میزان طلاق در استان‌هایی همچون خراسان رضوی، البرز، خراسان شمالی، تهران، کردستان، کرمانشاه، قم، گیلان، اردبیل و لرستان از سایر استان‌ها بیشتر است. در استان‌هایی مانند مازندران، تهران، گیلان، خراسان رضوی و کردستان تعداد مراکز به اندازه کافی راه‌اندازی شده (البته شواهدی از پراکندگی آنها به تفکیک شهرستان وجود ندارد)، اما در استان‌هایی مانند البرز، کرمانشاه، اردبیل، خراسان شمالی و لرستان که میزان طلاق آنها نیز زیاد است به اندازه کافی مراکز مهر خانواده راه‌اندازی نشده است. برای مثال در استان کرمانشاه با ۱۴ شهرستان و بیش از ۴۵۰۰ مورد طلاق سالیانه تنها دو مرکز مهر خانواده دایر شده است.

۵. عدم امنیت عوامل اجرایی و فنی: از یک سو با توجه به تنش‌ها، رفتارهای مخرب، نزاع و دعوایی که در مراکز مهر خانواده بین والدین وجود دارد و از سوی دیگر عدم استقرار مأمور نیروی انتظامی، آرامش این مراکز و امنیت عوامل اجرایی و فنی آنها در معرض خطر است. در جلسه‌ای که در مرکز پژوهش‌های مجلس برگزار شد، کارشناس نیروی انتظامی نیز بیان داشت «نیروی انتظامی در این زمینه دارای تکلیف قانونی نمی‌باشد چراکه ماده (۶۸) آیین‌نامه اجرایی بر واژه در صورت نیاز» تأکید داشته است.

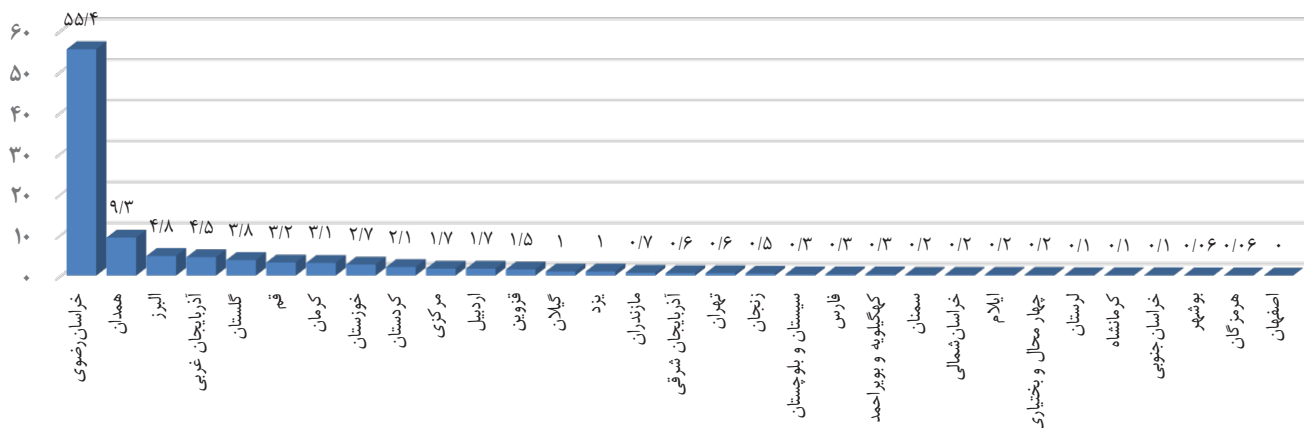
۶. غفلت از زوجین طلاق گرفته به عنوان یکی از گروه‌های آسیب‌دیده و در معرض آسیب: کسانی که در مراکز مهر خانواده مورد غفلت قرار گرفته‌اند، والدین طلاق گرفته هستند. گرچه خدماتی همچون مشاوره قبل از ازدواج و خدمات مشاوره و روان‌شناسی برای آنها فراهم شده، اما روی هم رفته مراقبت از والدین در برابر آسیب‌های ناشی از طلاق مورد غفلت قرار گرفته است. والدینی که طلاق گرفته‌اند نیز در موارد بسیاری نیاز به خدمات تخصصی دارند، اما این خدمات به دلایل مختلف از جمله عدم بهره‌گیری از نیروی متخصص برای آنان فراهم نشده است.

۷. نقص در فرایند آموزش و توانمندسازی والدین: آموزش والدین در زمینه پیامدهای طلاق، راهبردهای مؤثر برای مقابله با آنها و مسئولیت در قبال فرزندان پس از طلاق به منظور سازگاری و تاب‌آوری فرزندان حائز اهمیت است. به رغم این موضوع، والدین در برخی از استان‌ها تمایلی به شرکت در این آموزش‌ها ندارند و به دلایل مختلف از جمله رویه‌های مداخلاتی، کمبود فضا و نبود نیروی انسانی توانمند، مراکز مهر قادر به جلب مشارکت و حضور آنها نبوده‌اند.

۸. عدم جذب و استقرار نیروی‌های متخصص در این مراکز به صورت ثابت، به کارگیری نیروهای غیرمتخصص و ناپایداری نیروهای موجود: نیروی انسانی مراکز مهر خانواده به صورت خرید خدمت و یا استفاده از نیروهای انسانی سازمان‌هایی مانند بهزیستی تأمین می‌شود و این مراکز فاقد نیروهای به کار گرفته شده رسمی و کارشناس هستند. در برخی از مراکز نیز از نیروهای غیرمتخصص استفاده می‌شود. همچنین بسیاری از مراکز نیز ملاقات‌ها را به آخر هفته موکول می‌کنند و در آخر هفته هم دادگستری در مواردی با بهره‌گیری از نیروهای دستگاه‌های دیگر نظیر سازمان بهزیستی، ملاقات فرزندان و سایر امور را پیش می‌برد. عدم بهره‌گیری از نیروی انسانی متخصص و ثابت حداقل در مراکز استان‌ها و شهرستان‌های با نرخ بالای طلاق، عدم پرداخت

شکل ۵. نمودار درصد صلح و سازش استان‌ها نسبت به کل کشور تا پایان سال ۱۴۰۲

مأخذ: همان.

۳-۵. مراکز مهر خانواده و پیشگیری از آسیب‌های ناشی از طلاق

با توجه به اهداف مراکز مهر خانواده در پیشگیری و کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق برای فرزندان، پرسشی که باید به آن پاسخ داد این است که این مراکز تا چه میزان توانسته‌اند با فراهم کردن خدمات و مداخلات فراگیر و اثربخش، روابط و مسئولیت‌های والدین بعد از طلاق در ارتباط با فرزندپروری را تنظیم کنند و بهبود ببخشند، به گونه‌ای که از آسیب‌های ناشی از طلاق پیشگیری کنند و زمینه‌های رشد سالم فرزندان را فراهم آورند؟ در این بخش ابتدا سعی می‌شود ضمن مروری بر آسیب‌های ناشی از طلاق برای فرزندان و عوامل محافظ و خطر آفرین این حوزه، به پرسش فوق نیز پاسخ داده شود.

طلاق برای فرزندان آسیب‌های روانی و اجتماعی قابل توجهی را به همراه دارد. برخی از آسیب‌های روانی ناشی از طلاق عبارتند از: سردرگمی، روان پریشی، افسردگی و نگرانی، اضطراب، خودپنداره منفی، از دست دادن اعتماد به نفس، سازگاری روانی ضعیف، رنج ناشی از فقدان، عدم اطمینان از ارتباطات عاشقانه در مراحل بعد زندگی، دل‌بستگی نامن و ضعیف، ایجاد طرح‌واره‌های ناسازگار، نگرانی از احساس طرد و رهاشدگی، ترس از بیرون رفتن و مشارکت در اجتماع، مشکلات هویتی، احساس گناه، احساس مسئولیت، اختلالات هیجانی و اختلالات شخصیتی نظیر روان‌رنجوری و انزواگرایی [۷، ۱۹-۱۵]. مهم‌ترین آسیب‌های اجتماعی ناشی از طلاق نیز عبارتند از: افت تحصیلی و ترک تحصیل، احساس معناداری پایین و خودکشی (و حتی خودکشی والدین به ویژه

موضوع عدم فراگیری در ارائه خدمات نسبت به تعداد مراکز راه‌اندازی شده بیشتر است. برای مثال نسبت ملاقات‌های انجام شده در مراکز مهر به تفکیک استان تا پایان اسفند سال ۱۴۰۲ نشان می‌دهد؛ ۷۳ درصد از ملاقات‌ها در پنج استان آذربایجان شرقی، خراسان رضوی، قم، تهران و البرز انجام شده، در حالی که در ۶ استان انتهایی تنها ۰/۸۲ درصد از ملاقات‌ها انجام شده است. این موضوع برای تعداد گزارش‌های کودک نیز صادق است؛ به گونه‌ای که ۷۳ درصد از گزارش‌ها در پنج استان آذربایجان غربی، گلستان، خراسان رضوی، مازندران و قزوین تهیه شده؛ در حالی که در پنج استان آخر هیچ گزارش کودک تهیه نشده است. برای تعداد صلح و سازش‌ها نیز این گونه است، به گونه‌ای که بیش از نیمی از صلح و سازش‌ها تنها در استان خراسان رضوی رخ داده، اما در استان‌هایی مانند اصفهان صلح و سازشی صورت نگرفته است. عدم فراگیری مداخلات و خدمات مراکز مهر خانواده نشان می‌دهد که بسیاری از فرایندهای آنها از جمله ارتباط بین دادگاه‌های خانواده و کارکنان حداقل در برخی از مراکز در عمل در دسترس نیست. گزارش عملکرد مراکز مهر خانواده نیز نشان می‌دهد در سال ۱۴۰۲ در چهار استان از جمله تهران هیچ گزارش کودک تهیه نشده که این گواه بر موضوع فوق‌الذکر است. همچنین بخشی از تفاوت قابل توجه در عملکرد استان‌ها ناشی از این موضوع است که رویه‌های واحدی برای ثبت و گزارش خدمات ارائه شده در مراکز وجود ندارد. برای مثال تعداد ملاقات‌های انجام شده از ابتدا تا پایان سال ۱۴۰۲ برای استان مازندران با ۲۲ مرکز برابر با ۴۴۹۸ مورد ملاقات بوده در حالی که این میزان برای استان قم با ۲ مرکز برابر با ۸۵۸۵۷ است.

می‌مانند و سایر جنبه‌های زندگی کودک را تحت تأثیر قرار می‌دهند [۷، ۱۹-۱۵]. روی هم رفته پیامدهای طلاق آن قدر شدید هستند که باید از هم‌ایندی بحران‌های ناشی از طلاق برای فرزندان یاد کرد. البته کودکان بسته به دوره رشدشان، پیامدهای طلاق را به صورت متفاوت تجربه می‌کنند. جدول ۴ نشان‌دهنده این موضوع است:

جدول ۴. تأثیرات طلاق بر روی فرزندان از واکنش‌های اولیه دوران کودکی تا پیامدهای دوران بزرگسالی [۷]

پیامد			دوره	
طلاق	بیکاری	ضعف سلامت روانی	مرگ و میر نابهنگام	بزرگسالی
روابط جنسی زودرس	سوء مصرف مواد مخدر و الکل	نگرانی از روابط عاطفی	ترک تحصیل	نوجوانان بزرگسال تر (۱۵ تا ۱۸)
-	بلوغ کاذب	مشکلات اجتماعی	ضعف خودپنداره	نوجوانان (۱۱ تا ۱۵)
پرخاشگری و مشکلات سلوک	افسردگی و اضطراب	ضعف تحصیلی	علائم روان‌تنی	کودکان دبستانی
گیجی و سردرگمی	ترس از طرد شدن	سوک و خشم	احساس گناه و سرزنش خود	کودکان قبل از سنین ورود به مدرسه

از والدین (معمولاً پدر) و از دست دادن ارتباط با او [۷]. در ارتباط با مورد آخر باید گفت؛ کودک در این شرایط از ریشه‌های خانوادگی خود جدا می‌شود و دلبستگی او به والدین و سایر نهادها تضعیف خواهد شد [۱۰]. مجموعه این عوامل تاب‌آوری، فرزندان طلاق را کاهش و آنان را در معرض آسیب‌های روانی و اجتماعی که مورد اشاره قرار گرفت، قرار می‌دهد.

پدران [۲۰]، رفتار پرخاشگرانه و سازگاری اجتماعی ضعیف، احتمال طلاق بیشتر در آینده به دلایل مختلف از جمله توسعه سبک دلبستگی ناامن، بلوغ کاذب، آشنا شدن با جنس مخالف و ایجاد رابطه جنسی، مصرف مشروبات الکلی و مواد مخدر و بزهکاری و جرم. تعدادی از این آسیب‌ها جدی هستند، تا سال‌ها بعد باقی

از سوی دیگر، مهم‌ترین عوامل آسیب‌های ناشی از طلاق برای فرزندان عبارتند از: عدم آمادگی برای طلاق و ضربه روحی ناشی از آن، کاهش قابل توجه استاندارد زندگی کودکان به دلیل افزایش مشکلات اقتصادی والدین، افت سرپرستی و کاهش تماس با منابع آشنای حمایتی، به هم خوردن ثبات و سبک زندگی نظیر تغییر محله و مدرسه، ضعف سرپرستی یا مراقبت والدینی ناکافی و دعوای مستمر والدین و استفاده ابزاری از کودکان و غیبت یکی

شکل ۶. آسیب‌های ناشی از طلاق برای فرزندان، عوامل خطر و عوامل محافظ در این حوزه

مأخذ: همان.

بیشتر مکانی امن برای ملاقات فرزندان بوده است تا نهادی برای ارائه خدمات تخصصی و اثربخش به منظور کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق، بهبود ارتباط والدین و ارتقای فرزندپروری بعد از طلاق. البته همین مکان امن نیز در همه مناطق کشور فراهم نشده است. در این راستا می‌توان گفت؛ چالش‌های فوق‌الذکر و مواردی همچون عدم بهره‌گیری از رویکرد مددکاری اجتماعی کار با خانواده، عدم فراهم کردن خدمات فراگیر، جامع و اثربخش و عدم تکمیل فرایندهای مراکز مهر خانواده نظیر تدوین آیین‌نامه و دستورالعمل‌ها و ارتباط بین دادگاه‌های خانواده و قضات و کارکنان مراکز مهر خانواده در برخی از مراکز، باعث شده این مراکز هنوز نتوانند نقش مؤثری در کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق داشته باشند. همچنین باید اشاره کرد که گرچه در برخی از استان‌ها مانند استان مرکزی، خدماتی نظیر فرزندپروری مشترک و کارگاه‌های آموزشی ارائه می‌شود و این خدمات برای کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق و بهبود رشد فرزندان مؤثر هستند، اما این خدمات در همه استان‌های کشور مقیاس‌سازی نشده است.

همان‌گونه که برخی از موارد به مثابه عامل خطر عمل می‌کنند؛ موارد دیگری وجود دارند که می‌توانند از کودکان محافظت کرده و تاب‌آوری و سازگاری آنها را در برابر مسائل ناشی از طلاق تقویت کنند. اهم این موارد عبارتند از: ویژگی‌های کودک نظیر سن او (سن بالاتر)، سلامت روانی و رفاه والدین، ارتباط منظم با والدین از جمله پدر، کیفیت فرزندپروری و مراقبت والدین بعد از طلاق، تشریح مساعی والدین و وجود شبکه‌های حمایتی (حمایت از مدرسه، دوستان، والدین، حمایت‌های اجتماع بزرگ‌تر، کمک‌های تخصصی و...). بنابراین بعد از طلاق ارتباط معنادار فرزندان با والدین‌شان نقش تعیین‌کننده‌ای در پیش‌بینی سلامت آنها دارد. از این منظر است که سیاست‌ها و برنامه‌های طلاق باید بتوانند با فراهم آوردن حمایت‌ها و مداخلات اثربخش، کیفیت ارتباط والدین با فرزندان را بهبود ببخشند و سایر منابع را برای فرزندان فراهم آورند. حال با توجه به این مباحث به پرسشی که در ابتدای این بخش طرح شد پاسخ داده می‌شود.

در پاسخ به پرسش مطرح شده، باید گفت؛ **مراکز مهر خانواده**

۶. جمع‌بندی و پیشنهادها

از منظر پیشگیری باشند، چراکه بر گروه‌های در معرض خطر معطوف هستند.

مراکز مهر خانواده در طی سال‌های گذشته در کنار فراهم کردن مکانی امن برای ملاقات فرزندان طلاق و همچنین فراهم آوردن خدمات مددکاری اجتماعی و مشاوره برای زوجین در معرض طلاق و طلاق گرفته و فرزندان آنان توانسته‌اند سهمی هرچند اندک در بهبود فرزندپروری بعد از طلاق و کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق داشته باشند. روی هم رفته به دلایلی مانند فقدان قوانین متناسب در زمینه حضانت و چالش‌های این مراکز همچون نداشتن ساختمان و مکان مناسب، کمبود نیروهای متخصص و خبره، عدم تهیه آیین‌نامه‌ها و پروتکل‌های مداخله برای کادر اجرایی و فنی و عدم آموزش کارکنان موجود، این مراکز نتوانسته‌اند سهمی مؤثر در فراهم کردن خدمات و مداخلات بهبود فرزندپروری پس از طلاق و کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق داشته باشند. لذا بر اساس آنچه که مرور شد؛ مهم‌ترین نقاط قوت و ضعف این مراکز را می‌توان به شرح ذیل دسته‌بندی کرد:

آسیب‌های نهادی خانواده از جمله جدایی و طلاق در سال‌های گذشته رو به افزایش بوده است. فروپاشی نهاد خانواده پیامدهای آسیب‌زایی را برای زوجین و فرزندان به همراه دارد. تجربه طلاق برای فرزندان بیش از والدین دردناک و همراه با آسیب است؛ چراکه ظرفیت‌ها و تاب‌آوری آنان برای مقابله با این بحران به خوبی شکل نگرفته است. این وضعیت در رابطه با فرزندان طلاقی که والدین آنها هیچ‌گونه توافقی برای تنظیم ارتباط خود با فرزندان‌شان پس از طلاق ندارند، از حساسیت ویژه‌تری برخوردار است. لذا حمایت از این دسته از فرزندان طلاق امری حیاتی است. در سال‌های گذشته در نهاد‌های مختلف از جمله قوه قضائیه به واسطه مراکز مهر، مراقبت از این دسته از کودکان و تلاش برای تداوم و بهبود کیفیت ارتباط میان والدین و فرزندان بعد از طلاق مورد توجه بوده است. ایده مراکز مهر خانواده و خدمات آنها به منظور فراهم کردن مکانی امن برای ملاقات والدین و فرزندان و پیشگیری و کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق ایده‌ای نوآورانه و اثربخش است. اگر شرایط مناسب برای این مراکز فراهم شود یا آنها به نهاد حضانت ارتقا پیدا کنند، می‌توانند یکی از نقاط عطف در حکمرانی آسیب‌های اجتماعی

جدول ۵. نقاط قوت و ضعف مراکز مهر خانواده

نقاط قوت

- جایگاه قانونی مراکز مهر خانواده در قانون حمایت از خانواده (۱۳۹۱) و آیین‌نامه اجرایی آن (۱۳۹۳)،
- راه‌اندازی ۲۰۵ مرکز مهر خانواده در کشور تا پایان سال ۱۴۰۲،
- میانجیگری و تسهیل‌گری در زمینه ملاقات والدین با فرزندان،
- فراهم آوردن مکانی امن برای ملاقات با فرزندان،
- فراهم آوردن خدمات روانی و اجتماعی برای زوجین متقاضی طلاق، زوجین طلاق‌گرفته و فرزندان آنان،
- امکان ایجاد همکاری بین قضات و متخصصان سلامت روانی و اجتماعی در زمینه تعیین مصالح عالی‌ه کودک در فرایند طلاق و حضانت و ارائه نظر مشورتی به مرجع قضایی در موضوعات مرتبط با فرزندان در خانواده‌های طلاق جهت تصمیم‌گیری سنجیده،
- تهیه گزارش‌های کودک به منظور تجدید نظر در زمینه احکام حضانت و تصمیم‌گیری سنجیده در زمینه صدور مجدد احکام حضانت،
- ایجاد زمینه صلح و سازش در میان زوجین متقاضی طلاق،
- تشکیل پرونده فرزندپروری مشترک در برخی از استان‌ها.

چالش‌ها و نقاط ضعف

- نبود قوانین مناسب در حوزه حضانت مطابق با آنچه که مرور شد،
- تقلیل مراکز مهر خانواده به سازوکار مناسب جهت ملاقات با طفل مبتنی بر ماده (۴۱) قانون حمایت از خانواده،
- شروع حمایت از فرزندان در میانه فرایند طلاق در حالی که کودکان مدت‌ها قبل از طلاق دچار آسیب می‌شوند،
- فراگیر نبودن مراکز مهر خانواده و خدمات آنها و توزیع فضایی نسبتاً نامناسب مراکز موجود با توجه به نیازها،
- محدودیت در اعتبارات به منظور راهبری مراکز،
- نامناسب بودن زیرساخت‌های فیزیکی مراکز برای ملاقات فرزندان و ارائه خدمات و عدم همکاری مناسب دستگاه‌های همکار،
- عدم همکاری والدین در خصوص شرکت در کارگاه‌های آموزشی و عدم فراهم کردن زمینه‌های جذب آنها،
- فقدان ارتباط بین کارکنان فنی و قضات در برخی از مراکز مهر خانواده،
- عدم جذب و استقرار نیروی‌های فنی و متخصص در حوزه طلاق و فرزندپروری بعد از طلاق در این مراکز به صورت ثابت، بهره‌گیری از نیروی غیرمتخصص و عدم آموزش نیروهای موجود،
- غفلت از زوجین جدا شده به عنوان یکی از گروه‌های آسیب‌دیده و در معرض آسیب،
- فقدان امنیت برای عوامل اجرایی و فنی به دلیل عدم استقرار مأمور نیروی انتظامی در تعدادی از این مراکز،
- دانش و آگاهی اندک قضات در زمینه رشد کودک و پویایی خانواده، عدم آموزش آنان در این زمینه و ارائه احکامی در زمینه حضانت توسط قضات بدون توجه به زمینه رشد کودک و پویایی خانواده،
- فراهم نبودن مداخلات جامع، اثربخش و فراگیر به منظور کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق برای فرزندان.

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

و مداخلات قرار گیرد. دوم، نحوه فرزندپروری بعد از طلاق فراتر از نگرانی قانون، مسئله سلامت عمومی است و نحوه آن تأثیر عمیقی بر سلامت فرزندان در همه ابعاد دارد. سوم، لازم است به مفاهیمی همچون «کاهش آسیب»، «مسئولیت‌های مشترک والدین و تعهدات آنها» و «فرزندپروری» پس از طلاق فراتر از «حقوق والدین» به منظور تأمین نیازهای اساسی کودکان و محافظت در برابر خشونت مورد توجه قرار گیرد. چهارم، نوع‌بندی و درجه‌بندی رویه‌های قانونی، مداخلات و ارائه خدمات با توجه به نحوه همکاری والدین در مراقبت از فرزندان و همچنین مراحل رشد و نیازهای در حال تغییر و درجه خطرپذیری این کودکان و والدین آنها ضروری

بر مبنای آنچه که در زمینه آسیب‌های مربوط به فرزندان طلاق و عوامل خطر و محافظ این حوزه مرور شد و همچنین بر مبنای ارزیابی عملکرد مراکز مهر خانواده و مطالعات حوزه حمایت از فرزندان طلاق و حضانت، پیشنهادهای زیر به منظور عملکرد بهتر مراکز مهر خانواده و پیشگیری از آسیب‌های ناشی از طلاق برای فرزندان و ارتقای تاب‌آوری آنان در این زمینه پیشنهاد می‌شود. قبل از بیان پیشنهادها ذکر چند نکته حائز اهمیت است. نخست، مطالعات این حوزه روی هم‌رفته نشان‌دهنده اثرات مثبت روانی و اجتماعی ارتباط کودک با هر دو والد پس از طلاق هم برای فرزندان و هم والدین است؛ از این رو، این ارتباط باید در دستور کار سیاست‌ها

ملاقات هستند تا نهاد حضانت. از این رو لازم است تبصره ماده (۴۱) **قانون حمایت از خانواده** (۱۳۹۱) معطوف به ایجاد نهاد حضانت به منظور حمایت از فرزندان طلاق و والدین آنها اصلاح شود.

ب) گسترش شمول جامعه هدف مراکز مهر خانواده به همه کودکان: بر مبنای قوانین، جامعه هدف مراکز مهر خانواده اطفال هستند. گرچه مراکز مهر خانواده، کودکان را تا سن پانزده سالگی پذیرش می‌کنند، اما با توجه به بررسی‌های به عمل آمده، در مجموع جامعه هدف این مراکز کودکان زیر ۱۲ سال هستند. گفتنی است کودکان تا سن ۱۸ سالگی به مراقبت‌های طولانی مدت و خدمات تخصصی نیاز دارند. همچنین کودکان حق دارند با والدین خود در ارتباط باشند و از حمایت‌های آنها برخوردار شوند. از این رو لازم است به منظور ارتباط کودکان با والدین و برخورداری از خدمات مراکز مهر و پیشگیری از آسیب‌های ناشی از طلاق، جامعه هدف این مراکز به همه کودکان مطابق ماده (۲) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان گسترش یابد.

ج) تهیه آیین‌نامه مستقل مراکز مهر خانواده و پروتکل‌های اجرایی آن: در تبصره ماده (۴۱) قانون حمایت خانواده اشاره شده است که آیین‌نامه این ماده تهیه شود. در عمل آیین‌نامه این ماده به سه ماده (۶۸-۶۶) در آیین‌نامه **قانون حمایت از خانواده** (۱۳۹۳) تقلیل یافته است. همچنین پروتکل یا دستورالعمل مراکز مهر خانواده تدوین نشده که این امر این می‌تواند باعث سردرگمی نیروهای این مراکز شود و در عمل نیز چنین شده است. از این رو، لازم است آیین‌نامه این مراکز به صورت مستقل به همراه پروتکل‌های آنها تهیه شود. می‌توان از تجارب مراکز موفق در زمینه تدوین آیین‌نامه و پروتکل‌ها نیز بهره گرفت. همچنین لازم است موضوعاتی نظیر «کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق»، «مسئولیت‌های مشترک والدینی»^۱ و «فرزندپروری مشترک»^۲ پس از طلاق در آیین‌نامه‌ها و پروتکل‌های اجرایی در دستور کار قرار گیرند.

است. در نهایت، چگونگی مداخلات به منظور کاهش آسیب و ارتقای تاب‌آوری فرزندان در برابر طلاق و مسئولیت‌های مشترک والدینی و فرزندپروری پس از طلاق از مسائل پیچیده پیش روی اندیشمندان، سیاستگذاران و مجریان این حوزه بوده و جای تأمل و پژوهش در این حوزه بسیار است.

۱-۶. پیشنهادهایی به منظور تنقیح و اصلاح قوانین

همان‌گونه که مرور شد، قوانین موجود دارای چالش‌هایی هستند که عملکرد و اثربخشی مراکز مهر خانواده به منظور ملاقات والدین با طفل و پیشگیری از آسیب‌های ناشی از طلاق و کاهش آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهند. پیشنهادها به منظور اصلاح قوانین عبارتند از:

الف) اصلاح تبصره ماده (۴۱) قانون حمایت از خانواده (۱۳۹۱) به منظور تصریح دقیق چستی «سازوکار مناسب»: پیشنهاد می‌شود در این تبصره «سازوکار مناسب» به «نهاد حضانت» تغییر یابد. تعیین چستی نهاد حضانت و کارکردهای آن نیز نیازمند گزارش جداگانه‌ای است، اما به صورت خلاصه؛ نهادی است برای همکاری بین قضات، وکلا و متخصصان سلامت روانی - اجتماعی به منظور تعیین عوامل خطر و محافظ کودک در موضوع حضانت فرزندان، آموزش والدین، فراهم کردن روش‌های جایگزین حل اختلاف و مداخلات پیشگیرانه برای والدین و فرزندان و نظارت بر فرایند حضانت [۹]. همچنین در حال حاضر مسئله اساسی که در مراکز مهر خانواده وجود دارد این است که به وضوح مشخص نیست که آیا این مراکز تنها مرکز ملاقات هستند یا مرکز تخصصی ارائه‌دهنده خدمات مددکاری اجتماعی و مشاوره برای والدین و فرزندان طلاق. همان‌گونه که مرور شد مراکز مهر خانواده در کنار تنظیم و تسهیل ملاقات کودک با والدین، خدمات دیگری مانند تهیه گزارش‌های کودک، آموزش و مشاوره در کنار خدمات صلح و سازش و ... را نیز فراهم کرده‌اند. در مجموع، به نظر می‌رسد روح حاکم بر قوانین به این صورت است که مراکز مهر خانواده تنها مرکز

1. Shared Parental Responsibilities

در این موضوع مسئولیت‌های والدین مقدم بر حقوق حضانت است و لازم است پس از طلاق والدین به صورت مشترک نیازهای فرزندان‌شان را تأمین و از آنها مراقبت کنند.

2. Co-Parenting

فرزندپروری مشترک اقدامی است متشکل از دو یا چند فرد بزرگسال؛ که در اینجا والدین برای تربیت فرزندی که مسئولیت او را به صورت مشترک برعهده دارند عمل می‌کنند. در این شرایط لازم است والدین پس از طلاق در ارتباط با رشد و سلامت کودک در زمینه‌های مهم تصمیمات صحیح اتخاذ کنند تا کودک نیز در شرایط مناسبی قرار گیرد. در تعریف حاضر، تصمیم‌گیری در ارتباط با زمینه‌های اصلی زندگی او همچون آموزش، مراقبت از کودک، سلامت و فعالیت‌های اجتماعی است. لازم به ذکر است فرزندپروری مشترک، لزوماً برای همه زوجین طلاق گرفته به‌ویژه آنهایی که رابطه‌شان قبل و بعد از طلاق همراه با خشونت است و نمی‌توانند این خشونت را مدیریت کنند و یا والدینی که قادر به همکاری با هم نیستند مناسب نیست. همچنین همان‌گونه که گفته شد یکی از مهم‌ترین عوامل محافظ کودک در برابر اشکال مختلف آسیب‌ها بعد از طلاق والدین، وجود رابطه منظم و همراه با کیفیت بین والدین و فرزندان است. چنین رابطه‌ای زمینه‌های مناسب رشد فیزیکی-روانی-اجتماعی فرزندان را فراهم می‌آورد. فرزندپروری مشترک بعد از طلاق، می‌تواند چارچوبی را برای والدین به منظور ارتباط هر دوی آنها با فرزند پس از طلاق فراهم کند. فارغ از مسئله فرزندپروری مشترک، لازم است سازوکارهایی به منظور مسئولیت‌های مشترک والدین پس از طلاق و ارتباط فرزند با هر دو والد اندیشیده شود. رویکرد فرزندپروری مشترک پس از طلاق یکی از این سازوکارهاست، اما ممکن است در همه فرهنگ‌ها و خانواده‌ها امکان عملیاتی کردن آن فراهم نباشد. از این رو باید به سایر سازوکارها به منظور مراقبت از فرزندان و ارتباط فرزند با هر دو والد فراتر از حق والدین برای ملاقات فرزندان‌شان اندیشید.

۳. استفاده از ظرفیت‌های مواد (۴۳) و (۴۵) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۱۳۹۹) به منظور همکاری والدین در خصوص تسهیل فرایند ملاقات با هماهنگی رؤسای دادگاه‌های خانواده و قضات در احکام صادره. همچنین قضات خانواده می‌توانند مراجعین پرونده‌های ملاقات را به مراکز مددکاری اجتماعی و مشاوره به منظور شرکت در دوره‌های آموزشی ارجاع دهند. تصویب بخش‌نامه در دادگاه‌های خانواده در این زمینه می‌تواند مفید باشد؛ ۴. توجه به زوجین جدا شده و خانواده‌های تک‌والد و فراهم کردن مساعدت‌ها و خدمات تخصصی برای کاهش آسیب‌های ناشی از طلاق؛

۵. به منظور ارسال گزارش‌ها و صورت‌جلسه‌های تنظیمی از سوی مراکز مهر خانواده به دادگاه‌های خانواده مبنی بر عدم تمایل کودک برای ملاقات، سهل‌انگاری و قصور والدین در زمینه مراقبت از فرزندان و یا وضعیت‌های مخاطره‌آمیز طفل و نوجوان، سامانه‌ای برای گزارش‌دهی در خصوص وضعیت طفل طراحی شود تا گزارش‌ها به صورت محرمانه به دادگاه‌ها ارسال و از آسیب‌های بعدی پیشگیری گردد؛

۶. اختصاص نیروی ثابت مددکار اجتماعی و مشاور در مراکز مهر خانواده با اولویت مراکز استان‌ها و شهرستان‌های با تعداد فرزندان طلاق بیشتر و برگزاری دوره‌های آموزشی و تدوین کتاب‌های آموزش برای نیروهای فنی مراکز مهر خانواده. این موضوع نیز مستلزم این است که سازمان برنامه و بودجه و سازمان استخدامی و اداری کشور ردیف بودجه و استخدام برای کارکنان این مراکز تعریف کنند؛

۷. آموزش و توانمندسازی قضات دادگاه‌های خانواده در زمینه مسائل مرتبط با رشد کودک و اهمیت مراکز مهر خانواده و خدمات روانی و اجتماعی در فرایند حضانت از طریق کارگاه‌های آموزش و تهیه محتوای آموزشی؛

۸. تعریف و تجهیز همه فرایندها و خدمات مراکز مهر خانواده به‌ویژه ارزیابی‌های روانی و اجتماعی والدین و فرزندان، ارتباط نظام‌مند بین مراکز مهر خانواده و دادگاه‌های خانواده، تهیه پروتکل‌های مداخله و نظارت بر حضانت؛

۹. تعریف رویکردهایی نظیر مددکاری اجتماعی کار با خانواده و بسته‌هایی که مورد کارآزمایی بالینی قرار گرفته‌اند نظیر فرزندپروری مشترک بعد از طلاق در پروتکل‌های مراکز مهر

د) اصلاح ماده (۶۸) آیین‌نامه اجرایی قانون حمایت از خانواده (۱۳۹۳) به منظور اضافه کردن دستگاه‌های دیگر:

پیشنهاد می‌شود این ماده به منظور اضافه کردن دستگاه‌هایی نظیر سازمان امور اجتماعی کشور، وزارت آموزش و پرورش و شهرداری‌ها^۱ در کنار دستگاه‌های نام‌برده و استفاده از ظرفیت‌های خیرین و سازمان‌های مردم‌نهاد متخصص این حوزه، تعیین وظایف هر کدام از دستگاه‌ها به صورت دقیق و تعیین ضمانت اجرایی برای ماده مذکور اصلاح شود. همچنین لازم است، نحوه تأمین اعتبار، نیروی انسانی و امنیت این مراکز و فضای مناسب و دوستدار کودک برای هریک از دستگاه‌های ذکر شده در این ماده به صورت دقیق مشخص گردد.

۲-۶. پیشنهادهایی به منظور بهبود عملکرد مراکز مهر خانواده

ابتدا باید گفت طلاق فرایندی تمام‌نشده است. کودکان از قبل از وقوع طلاق رسمی درگیر این فرایند می‌شوند و تا پایان عمر تحت تأثیر آن هستند. آنچه اهمیت دارد این است که کودکان حق دارند با والدین خود در ارتباط باشند و از حمایت‌های آنها برخوردار شوند. این کودکان به مراقبت طولانی‌مدت نیاز دارند. به این معنا که کودکان طلاق تا پایان ۱۸ سالگی نیازمند دریافت خدمات تخصصی خواهند بود و باید برای این امر تدبیر لازم‌اندیشیده شود. روی هم‌رفته مراکز مهر خانواده سازوکاری مناسب به منظور فراهم کردن مکانی امن برای ملاقات والدین با فرزندان، ارائه خدمات روانی و اجتماعی به والدین و فرزندان طلاق و نظارت بر اجرای فرزندپروری بعد از طلاق است. همان‌گونه که مرور شد مراکز موجود با چالش‌های جدی مواجه هستند که اجرای وظایف فوق را مختل کرده است. از این رو موارد زیر به منظور بهبود و ارتقای این مراکز و پیشگیری از آسیب‌های ناشی از طلاق پیشنهاد می‌شود:

۱. راه‌اندازی مراکز مهر خانواده در سایر استان‌ها و شهرستان‌های موجود بر مبنای اولویت‌ها و نیازها. تعداد طلاق و تعداد فرزندان طلاق در هر شهرستان می‌تواند مبنایی برای راه‌اندازی مراکز جدید باشد؛

۲. افزایش اعتبارات مراکز مهر خانواده از محل اعتبارات قوه قضائیه، سازمان بهزیستی کشور و شورای اجتماعی کشور به صورت مصوب و مستمر متناسب با حجم و اثربخشی مداخلات استان‌ها؛

۱. شهرداری‌ها می‌توانند در تأمین فضا برای این مراکز مشارکت داشتند باشند. از فضاهای آموزش و پرورش و حتی شهرداری‌ها نیز می‌توان برای برگزاری کارگاه‌های آموزشی در اواخر هفته استفاده کرد.

اطفال و نوجوانان و با همکاری بنیادهای سینمایی و انجمن‌های علمی و صنفی حوزه کودکان با هدف آشنا کردن جامعه با شرایط کودکان طلاق و اصلاح قضاوت‌های کلیشه‌ای جامعه و برچسب‌هایی که به واسطه این کلیشه‌ها به کودکان طلاق زده می‌شود؛

ب) توجه ویژه به کودکان طلاق در نظام مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان (نماد). مدیران مدارس، رؤسای نواحی آموزش و پرورش و کارکنان نماد می‌توانند با شناسایی کودکان طلاق و انجام مداخلات به‌موقع و متناسب، این دسته از دانش‌آموزان را در برابر پیامدهای طلاق تاب‌آور کنند. به‌منظور اجتناب از موازی‌کاری، لازم است که در تقسیم‌کاری هوشمند، مداخلات معطوف به کودکان طلاق در معرض خطر یا در سامانه نماد انجام شود یا در مراکز مهر خانواده.

خانواده به‌منظور ارتقای تاب‌آوری خانواده‌ها و فرزندانش طلاق. کارکنان مراکز مهر خانواده باید در این موارد آموزش ببینند و از فرصت حضور کودک و والدین در مرکز نهایت استفاده را به نفع کودک ببرند؛

۱۰. در نهایت، باید گفت انتظار انجام همه این خدمات در مراکز مهر خانواده در حال حاضر دشوار است. لازم است یا مراکز موجود تقویت شوند و یا شبکه‌ای از انواع خدمات در سازمان‌های مختلف که به موضوع کودکان طلاق و والدین آنها مرتبط است راه‌اندازی و با استفاده از نظام ارجاع، والدین و کودکان به این سازمان‌ها ارجاع داده شوند.

۳-۶. پیشنهادهای فراتر از مراکز مهر خانواده

الف) تدوین برنامه‌های تلویزیونی و فیلم‌های سینمایی توسط سازمان صدا و سیما مطابق با بند «ح» ماده (۶) قانون حمایت از

شکل ۷. پیشنهادهای به‌منظور حمایت از کودکان طلاق و والدین آنها

پیشنهادهای فراتر از مراکز مهر خانواده	پیشنهادهایی به‌منظور بهبود عملکرد مراکز مهر خانواده	پیشنهادهایی به‌منظور تنقیح و اصلاح قوانین
■ تدوین برنامه‌های تلویزیونی و فیلم‌های سینمایی توسط سازمان صدا و سیما، ■ توجه ویژه به کودکان طلاق به‌منابه یکی از گروه‌های در معرض خطر در نظام مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان (نماد).	■ راه‌اندازی مراکز در سایر مناطق، ■ افزایش اعتبارات مراکز از محل اعتبارات قوه قضائیه، سازمان بهزیستی و شورای اجتماعی کشور، ■ توجه به زوجین جدا شده و خانواده‌های تک‌والد، ■ طراحی سامانه محرمانه گزارش‌دهی اطفال، ■ اختصاص نیروی ثابت مددکار اجتماعی و مشاور و توانمندسازی نیروی انسانی موجود، ■ آموزش و توانمندسازی قضات دادگاه‌های خانواده، ■ تعریف و تجهیز همه فرایندها و خدمات مراکز، ■ تعریف رویکردهایی کارآزمایی بالینی شده در پروتکل‌های مراکز نظیر فرزندپروری مشترک پس از طلاق، ■ استفاده از ظرفیت‌های مواد (۴۳) و (۴۵) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۱۳۹۹) به‌منظور همکاری والدین در خصوص تسهیل فرایند ملاقات.	■ اصلاح تبصره ماده (۴۱) قانون حمایت از خانواده (۱۳۹۱) به‌منظور تصریح دقیق چستی سازوکار مناسب. پیشنهاد می‌شود در این تبصره سازوکار مناسب به نهاد حضانت تغییر یابد، ■ گسترش شمول جامعه هدف مراکز مهر خانواده به کودکان تا سن ۱۸ سالگی و والدین آنها، ■ اصلاح ماده (۶۸) آیین‌نامه اجرایی قانون حمایت از خانواده (۱۳۹۳) به‌منظور اضافه کردن دستگاه‌های دیگر نظیر آموزش و پرورش و شهرداری‌ها و استفاده از ظرفیت‌های خیرین و سازمان‌های مردم‌نهاد متخصص این حوزه، ■ تهیه آیین‌نامه مستقل مراکز مهر خانواده و پروتکل‌های اجرایی آن.

- [1] Pedro-Carroll, J., How parents can help children cope with separation/divorce. Encyclopedia on early childhood development, 2011: p. 17-23.
- [2] Amato, P.R., The consequences of divorce for adults and children. Journal of marriage and family, 2000. 62(4): p. 1269-1287.
- [3] Pedro-Carroll, J.L. and S.H. Jones, A Preventive Play Intervention to Foster Children's Resilience in the Aftermath of Divorce. 2005: American Psychological Association.
- [4] Pedro-Carroll, J.L., S.E. Sutton, and P.A. Wyman, A two-year follow-up evaluation of a preventive intervention for young children of divorce. School Psychology Review, 1999. 28(3): p. 467-476.
- [5] Stolberg, A.L. and J. Mahler, Enhancing treatment gains in a school-based intervention for children of divorce through skill training, parental involvement, and transfer procedures. Journal of consulting and clinical psychology, 1994. 62(1): p. 147.
- [۶] حاجی‌حسینی، مهرداد، فرح‌بخش، کیومرث و دیگران. (۱۳۹۵). «تأثیر طلاق والدین بر توانمندی روان‌شناختی پسران: یک مطالعه کیفی». پژوهش‌های مشاوره. ۱۵ (۵۸): ۵۴-۱۸.
- [۷] کلارک، آلیسون، استوارت و برنتانو، کرنلیا. (۱۳۹۵). «طلاق: علل و پیامدها». ترجمه نفیسه کریمیان و دیگران. تهران: پیغام دانش.
- [۸] معاونت اجتماعی و پیشگیری از جرم وقوع جرم قوه قضائیه (۱۴۰۲). ارمغان مهر. مرکز ملاقات فرزندان طلاق (مهر خانواده) موضوع تبصره ذیل ماده (۴۱) قانون حمایت از خانواده و ماده (۶۸) آیین‌نامه اجرایی آن.
- [۹] اولادی قادیکلایی، اعظم و آذری، هاجر. (۱۴۰۲). «مطالعه تطبیقی نهاد ارزیابی حضانت: رویکردی علمی و بین‌رشته‌ای در دعاوی حضانت». مطالعات حقوق تطبیقی، ۱۴ (۱): ۸۵-۱۲۰.
- [10] Kruk, E., Shared parental responsibility: A harm reduction-based approach to divorce law reform. Journal of Divorce & Remarriage, 2005. 43(3-4): p. 119-140.
- [11] Emery, R.E., Renegotiating family relationships: Divorce, child custody, and mediation. 2011: Guilford Press.
- [12] Getis, V.L., From Father's Property to Children's Rights: The History of Child Custody in the United States. Journal of social history, 1995. 28(4): p. 899-901.
- [13] Kline Pruett, M. and J.H. DiFonzo, Closing the gap: Research, policy, practice, and shared parenting. Fam. Ct. Rev., 2014. 52: p. 152.
- [۱۴] آذری، هاجر و اولادی قادیکلایی، اعظم. (۱۴۰۰). «مطالعه تطبیقی حق مشارکت کودکان در دعاوی حضانت با تأکید بر کنوانسیون حقوق کودک». دو فصلنامه حقوق بشر. ۱۶ (۱): ۱۹۴-۷۳.
- [۱۵] حامد، محبوبه و ذکایی، محمد سعید. (۱۳۹۹). «تجربه زیسته فرزندان طلاق در شهر تهران». فصلنامه رفاه اجتماعی. ۲۰ (۷۶): ۱۶۷-۲۰۶.
- [16] Ayerbe, L., et al., Psychosis in children of separated parents: A systematic review and meta-analysis. European Psychiatry, 2020. 63(1): p. e3.

- [17] Emery, R.E., Postdivorce family life for children: An overview of research and some implications for policy. 1999.
- [18] Amato, P.R., Children of divorce in the 1990s: an update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of family psychology*, 2001. 15(3): p. 355.
- [19] Sands, A., E.J. Thompson, and D. Gaysina, Long-term influences of parental divorce on offspring affective disorders: A systematic review and meta-analysis. *Journal of affective disorders*, 2017. 218: p. 105-114.
- [20] Kposowa, A.J., Marital status and suicide in the National Longitudinal Mortality Study. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 2000. 54(4): p. 254-261.

گزیده سیاستی

به رغم آسیب‌های ناشی از طلاق برای کودکان، سیاست‌ها و برنامه‌های موجود از جمله مر اکز مهر خانواده نتوانسته‌اند خدمات فراگیر و جامعی را برای حمایت از آنها فراهم آورند. ارتقای این مر اکز به نهاد حضانت می‌تواند در زمینه حمایت از کودکان طلاق مؤثر باشد.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: mrc@majles.ir